

FUZÛLÎ

Kültür, Edebiyat, Sanat ve Folklor Dergisi

YIL: 1 SAYI: 2 MART-NİSAN 2024

Türkmeneli'nde Ramazan

Ramazana
Ulaştık Bayrama
Kavuştuk

Editör'den...

3

Kerkük'ten
Dönerken...

Mahir NAKİP

6

20. Yüzyıl Başlarında
Ortadoğu
Coğrafyasında Irak'ın
Genel Durumu

Serhat BAL

10

İÇİNDEKİLER

- 03** Ramazana Ulaştık Bayrama Kavuştuk / Editör'den...
- 04** İkiziniz Ne Diyor? / Erşat HÜR MÜZLÜ
- 05** Yorulmazıymış / Casim BABAOĞLU / şiir
- 06** Kerkük'ten Dönerken... / Mahir NAKİP
- 07** Sonsuz Bir Aşkın Bedeli / Ali ÇOLAKOĞLU / şiir
- 08** İstanbul mu Kerkük mü - 1 / Ali İhsan ÖBEK
- 10** 20. Yüzyıl Başlarında Ortadoğu Coğrafyasında Irak'ın Genel Durumu / Serhat BAL
- 14** Irak Türkmenlerinde Kara İye Anlayışını Tekinsiz Mekânlar Üzerinden Okumak / Nezh TATLİCAN
- 18** Kerkük'ten Ramazan Anıları / Suphi SAATÇİ
- 21** Bayram Ederdik Kerkük'te / Önder SAATÇİ
- 24** Hicrî Dede'nin Yayınlanmamış Bir Ramazâniyesi / Nâzım TERZİOĞLU
- 26** Yetmişlerin Musul'unda Türklük Mücadelesi / Yılmaz Ali SAİT
- 30** Türkmen Albümünden

YIL: 1 SAYI: 2
MART -NİSAN 2024
Fiyatı : 100 TL
Yıllık Abone Bedeli: 600 TL
ISSN: 3023-6843

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Önder SAATÇİ

Editör ve Genel Koordinatör
Önder SAATÇİ

TEMSİLCİLER
M. Ömer KAZANCI (Bağdat)
Necat KEVSEROĞLU (Kerkük)
Mahir NAKİP (Ankara)
Nazım TERZİOĞLU (Erbil)

YAZI KURULU
Kemal BEYATLI
Bilge HÜR MÜZLÜ
Erşat HÜR MÜZLÜ
Habib HÜR MÜZLÜ
Mahir NAKİP
Suphi SAATÇİ
Suphi SALT
Nazım TERZİOĞLU

İdare Merkezi:
Davraz Mahallesi Çevre Yolu
Şoförler Sitesi I Blok Nu. 9
Isparta
Tel: +90 538 782 52 84
Hesap No:
Önder SAATÇİ
TR80 0020 3000 0109 6000 0000 18

FUZÜLİ
Türkçe olarak iki ayda bir yayınlanır. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu imza sahiplerine aittir. Dergide yayınlanmış yazılar ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alınabilir.

Tasarım
Ercan ŞİMŞEK

Baskı
Şenyıldız Matbaacılık
Zeytinburnu Mah.
Gümüşsuyu Cad. No:3 K:2
Zeytinburnu, İstanbul
Tel: +90 212 483 47 91

Ramazana Ulaştık Bayrama Kavuştuk

Önder SAATÇI / ondersaatci@gmail.com

Dergimizin ikinci sayısını kapsayan Mart-Nisan ayları içinde mübarek ramazan ayını da idrak ettik. Ramazan her yıl olduğu gibi yine bütün maneviyatıyla bizi kucakladı. Hatimleriyle, teravihleriyle, iftar sofralarıyla şenlendik. Bu bir aylık zaman diliminde kendimizi yüce Mevla'ya daha yakın hissettik. Onun nimetlerine şükrederken, sofralarımız yine onun nimetleriyle bereketlenmiş oldu. Nisan ayında ise yine bir bayrama kavuştuk. Ailemizi, akrabalarımızı bir kez daha kucaklayarak sevgi bağlarımızı güçlendirdik, geçen sene birlikte olduğumuz; ancak bu sene aramızdan ayrılanları da rahmetle andık. Bayram ziyaretleriyle gönül köprülerini güçlendirdik, tatlılarla hem ağzımızı hem sohbetlerimizi tatlandırdık. Çocuklarımızı, torunlarımızı bayramlıklarla sevindirdik. Onların sevinci, heyecanı bizim de yaşama sevincimiz oldu.

Mart ayı aynı zamanda Irak Türklüğünün acı bir hatırasını içinde barındırıyor maalesef. Birinci Körfez Harbi'nden sonra, Irak'ın güneyinde Şi'i Araplarca, kuzeyindeyse Kürt gruplarınca bir ayaklanma baş gösterdi. Savaşta bozguna uğramış olan Irak Ordusu hincını masum insanlardan alma yolunu seçti. Bu kargaşa ortamından dolayı Altunköprü'ye yönelmiş olan bir kısım Türkmenler Ba's rejiminin hışmına uğradı ve 28 Mart 1991'de Irak Ordusu birliklerince 102 Türkmen, Kerkük'e bağlı Altunköprü ilçesinde; genç yaşlı, kadın erkek, çoluk çocuk demeden hunharca katledilerek şehit edildi. Bu elim hadiseden iki gün önce de 26 Mart 1991'de, Tazehurmatı'daki Türkmenler aynı akıbete uğramış ve 28 şahit de orada verilmişti.

Bu vesileyle Altunköprü ve Tazehurmatı şehitlerimizi rahmetle anıyoruz.

Mart ve nisan ayları Türk milletinin tarih yürüyüşümüzde çok önemli daha başka bazı durakları da bize hatırlatıyor. 12 Mart 1921'de merhum Mehmet Akif Ersoy'un yazmış olduğu İstiklal Marşı'mız derin bir heyecanla TBMM'de kabul edildi. Bu, Millî Mücadele'mizin önemli bir dönüm noktasıydı. Ondandır bir yıl önce de 23 Nisan 1920'de, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde TBMM açılmış, istiklal mücadelemize hız verilmişti. Tarihimizin mart ayındaki bir başka dönüm noktası da 18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferi'mizdir. Topunu tüfeğini ve her türlü yıkıcı imkânlarını toplayıp gelmiş olan Batılıya karşı Türk milleti göğsünü siper ederek bu vahşi saldırıyı canı pahasına durdurmuştu. Bu mübarek zaferimizi de bu satırlar vesilesiyle anıyor ve Çanakkale şehitlerimize de Allah'tan rahmet diliyoruz.

Irak Türklüğünün daha nice ramazanları, dinî ve millî bayramları anavatanla, bütün Türk dünyası ve İslam âlemiyle birlikte kutlaması dileğiyle...

İkiziniz Ne Diyor?

Erşat HÜR MÜZLÜ / ehurmuzlu@gmail.com

Edebiyata meraklı olan dostlarımız, Lübnan kökenli Fransız yazar Emin Ma'luf'u bilirler. Birçok harika eserleri arasında *Işık Bahçeleri* eserini okuyanlar eski asırlarda nerdeyse yeni bir din icat eden **MANİ** olayına şahit olmuşlardır.

Uzun bir müddet Mezopotamya'da Dicle kıyılarındaki hurmalıklarda AK GİYSİLİLER denen cemaatin arasında yetiştikten sonra kendi hakikatini aramaya koyulan Pattig oğlu Mani, akan sulara bakarken ikizini görüyor.

Eski literatürde **Alter-ego** denilen insanın iç dünyasındaki ikizi, uyarıcısı demektir. Bu İslam dinindeki nefis mücadelesi öğretilerinde de görülmektedir.

Evet, her insanın içinde bir ruh ikizi vardır ki onu uyarmakla sorumludur. Peygamber efendimizin bir hadisinde "Her ade-moğlu çokça hata eder, Çokça hata edenlerin en hayırlısı çokça tövbe edenlerdir" demektedir. Önemli olan ruh ikizimize, yani bu anlamda vicdanımıza kulak asıp doğruları bulmak yolunu seçmektir.

Millî davamıza hizmet edenler de bazen bu uyarıları duymayabilir. Mesela;

- Birçok insanımız, millî ve tarihî hareketlerimizin miladını kendileriyle eş tutarlar.
- Ayırlı kulvarlarda koşanları görmeksizin,

sadece kendi kulvarlarında koşulduğunu zannedenler.

- Kedilerini alternatifsiz, ötekileri lüzumsuz görebilenler.

Ve bu zaafllara benzer başka sıkıntı doğuracak nefis emri dinleyenler her toplumda vardır. Bunları yenmek için ruh ikizini, yani gerçek vicdan sesini dinlemek en kalıcı çözümdür.

Alter-egomuz bizleri uarmıyorsa gerçek sadakat ve prensiplere bağlılıktan dem vurmak yersizdir.

Bunu çözenler yok mu? Tabii ki vardır ve çoktur. İşte onlara ölmüş olsalar da LİDER diyoruz ve yollarından gitmenin en doğru çözüm olduğunu herkes söyler. Mesela, gerçekten söylediğimizi uygulamakta, sapma hissedildiğinde de çıkar değil, sabitlere dönmek için ikizimizi dinlemek şiarına uymamız belirleyici olur.

Bahsettiğimiz eserde, çok dikkat çeken bir söz vardır. Orada, karşısındakine; "çıkar" kelimesini ağzına alabildiysen, sen zaten yolunu seçmişsin, denmektedir.

Varlıklı olmaya çalışmanın tabii ki bir günahı yoktur. Hatta bu durumda daha çok yardım edebilmek, daha çok dertlere merhem olabilmek için iyi fırsatlar vardır. Ancak zaman zaman bize söylenen ve bizim de başkalarına söylediğimiz değişik

bir kuraldır. O kural, davayı merdiven ederek değil, kendi emeğimiz ve alın terimizle bunu gerçekleştirme prensibimizdir.

Eskiler demiştir ki; haklı olmak yetmez, onu hakketmek de gerekir. Mesela millî davalara hizmet etmek için bizi sevenlerden yardım almamız meşrudur. Ancak o yardımlar mutfak masraflarımıza girmemelidir. Var mı bunda yanlış bir tespit? Ne yazık ki bunu bazıları bir saflık ve lüumsuzluk görüyor.

Bu davranışlarda olanlar, ruh ikizleri bir gün uyanınca neleri dinleyecekler ve varsa hataları, onları onarmak için ne yapabileceklerdir?

Sevdiğimiz bir laf vardır dostlar arasında, eminim siz de seveceksiniz: Ne kadar hızlı koşarsan koş, vicdanından kaçamazsın.

Âhir-i Kelam:

Yelkenleri olmayan gemiyi rüzgâr sürükleyemez.

YORULMAZIYMIŞ

İki gönül bir olursa sevda da
Kıyamete kadar yorulmazıymış
Sadık olduysalar zevk u safada
Açık kalır kapı hörülmeziymiş¹

Kerem gibi düşse Aslı ardına
Mecnun gibi Leyla yazsa adına
Meyil vermediyse dünya tadına
Dalları ki büyür kırılmazıymış

Şah İsmail gibi tarih yazarsa
Arap Üzengi yâr aşkı kullansa
Aşkı düzen bühtanlara bulansa
Âşık mâşukuna darılmazıymış

Kanber Arzu gibi tarih yazarsa
Garip Sanem için kuyu kazarsa
Yedi yıl can Halep şehrin gezerse
Darsız âşık yâre varılmazıymış

1 kapanmazmış

Tahir ile Zühre çalsa telini
Onlar da dolandı gurbet elini
Candan sevdi hiç salmadı gülünü
Güneş gibi parlar karalmazıymış²

Züleyha can sevdi Yusuf cemalin
Etti de muhabbet buldu kemalin
Hak onlara verdi aşkın temelin
Ölmeyince murat görülmeziymiş

Babaoğlu sever bir yâr bir erkân
Yetişir murada olursa iman
Yar yâre gerektir kesilsin kurban
Yalan yere gönül serilmeziymiş

2 karamazmış

Casim BABAOĞLU

Kerkük'ten Dönerken..

Mahir NAKİP / mnakip@yahoo.com

Nisan 2003'te büyük bir hasretle Kerkük'e girdiğimizde doğup büyüdüğüm bu aziz şehri görmeyeli 28 yıl olmuştu. Sevinçle üzüntü, hasretle vuslat ve mutlulukla korku kucak kucağa ve sarmaş dolaş idi. 2017 yılına kadar belirli aralıklarla gitmeyi ihmal etmedim. Ancak bu gidişlerin hiçbiri sadra şifa olmuyordu; çünkü en uzun bir haftayı geçmiyor ve belli bir görev veya misyonu yerine getirmek için oluyordu. Bu sefer kendim için, daha doğrusu insanım için gitmeye karar verdim ve 15 gün kaldım. Hiçbir siyasetçi ile görüşmedim ve siyasi kuruluşu resmî şekilde ziyaret etmedim. Belki siyaset konusunda yapılacak çok iş vardı; ama benim yapabileceğim bir şey yoktu. Ayrıca sebep-i seferim siyasi olmadığı için bu tür ziyaretleri gündemime almadım.

Özellikle 2003 yılından önce idama mahkûm olmuş şehit Türkmen yiğitlerimiz ailelerini buldum, dinledim ve notlar aldım. Bu ailelerden, her görüşmeye gittiklerinde yaşadıkları zorlukları, karşılaştıkları tehlikeleri ve görüşme sırasında Baasçılardan gördükleri hakaretleri dinleseniz tiksiniyorsunuz. Zalimin, zulmünde bile haddini fütursuzca aştığını göreceksiniz. Cenazesi hiç verilmeyen şehitten tutun, verilip ama yas tutma yaşağının getirilmesine veya cenaze sahibinin eline bir kâğıt tutuşturulmasına kadar uzanan küstahlıklara şahitlik edeceksiniz. Arkasından Turancılıkla suçlanarak hapis yatanlarla kucaklaştım ve onları can kulağıyla dinledim. Yaşayan şehit olmaz, demeyin... Onlar birer "yaşayan şehit"... Hapiste gördükleri işkenceleri dinleseniz tüyenleriniz ürperir

ve diken diken olur. Bu mücahitlerin, nasıl sabır ve metanet göstererek dostlarını ve dava arkadaşlarını ele vermediklerini takdir edeceksiniz. Mahpushanede bile Türkmenlerin aralarındaki dayanışma, yaş hiyerarşisi ve yardımlaşma ruhu diğer etnik grupları imrendirmiştir. Turancılıktan, Şii tandanslı Dava Partisine veya Müslüman Kardeşler Örgütüne mensubiyetten hüküm giymiş bütün Türkmen mahkûmlar yekvücut olarak hareket etmişler. Bu da Türkmen seciye ve ahlakını ne kadar güzel aksettiriyor. Onlar başlarından geçenleri anlattıkça o hüllelerle hemhal olmamak mümkün değil. Önlerinde eğilmekten başka gösterebileceğim bir hürmet yolu bulamadım. Bu insanlarla buluşma adresim ya Türkmen Şehitler ve Mahpuslar Derneği ya da Ali Mehdi kardeşimin ofisi oluyordu...

İdealizmin, ülkünün, Türkmen ruhunun buram buram koktuğu bu ortamdan çıkıp tesadüfî şekilde Kerkük sokaklarını gezdim. Çocukluğumun geçtiği mahalleleri dolaştım. Çarşı pazarda esnafla konuştum. Lokantalarında iyi kötü yemekler yedim. Çoğu yerleri gençler dolduruyor. Bol bol nargile içenlere rastladım. Kala balık ve nispeten lüks oturma yerlerinin çoğu Türkmen mahallelerindedir. Dolayısıyla diğer etnik grupların çoğu gençleri bu lokantalarda gecenin geç saatine kadar eğleniyor. Bu sırada özellikle gençlere kulak verdim. Maalesef hiç de yukarıdaki Türkmen seciyesini yansıtmıyordu. Herkes, gelecek kaygısı taşımakla beraber, bir iş bularak gününü yaşamak derdinde, arbasını değiştirmek peşinde ve eline geçen

geliri biraz daha arttırma gayretinde... Okuyan çok az sayıda insana rastladım. Kitap satan bir mekâna rastlamadığım gibi, elinde kitap taşıyan bir genç de görmedim. Genel kanaat "kitap alınmaz satılır"! Türkmen gençlerinin buluştukları bir merkezde konuşma yapmam istendi; tereddüt etmeden tam iki saat idealden, davadan ve erdemli dava adamlığından söz ettim. Dinleyicilerimin çoğu kızlardı. Zihnimde tartışma ve sorulara bir saat ayırmıştım. Üzülerek söyleyeyim ki bir tek soru veya eleştiri veya görüş gelmedi. Bu manzara beni düşündürdüğü kadar karar alıcıları, sorumluluk mevkiinde bulunanları, kısacası Türkmen aydınını düşündürmelidir.

Bu olumsuz tespitlerim ne zamana ne de mekâna endekslidir. Elbet de genelleştirilemez. Pırlanta gibi idealist gençlerimiz olduğu gibi yüksek sorumluluk sahibi aydınlarımız da var. Ama Türkmen toplumu olarak öyle bir hâldeyiz ki tek bir insanımızın laubaliliğine tahammülümüz yoktur. Bizi idare etmeye talip olanlar Türkmenleri tek bir vücutta görmeleri ve muamele etmeleri gerekiyor.

"Peki bunun sebebini nerede arayalım?" diye sorduğunuzu duyar gibiyim. Cevabım basit: Kerkük, Selahattin (Tuzhurmatı) ve Telâfer (Musul)'deki mahallî seçimlerin sonuçlarına bir daha bakın lütfen...

SONSUZ BİR AŞKIN BEDELİ

Gurbeti kalbinde bir yolcuyum ben
Aşktır sılam yârdır, menzirim benim
Ufuğun ardında, ufuk saklıdır
Bitmez bana giden, zor yolum benim

Hiç sonu olmayan tuhaf bir yol bu
Boyuna gidiyor kalbime doğru
Ne toprak ne ışık ne hava ne su
Yaradan aşk dolu, bu gönlüm benim

İyi de kötü de hayat yolunda
Karar veren insan seçmek elinde
Fikrinde kul olan, kul amelinde
Özgürdür fikrimle amelim benim

Yeşil zeytin dalları var elimde
Sevda türküleri şakrak dilimde
Siyah saçlı bir zambak var gönlümde
Gözlerinde yanar kandilim benim

Kalbime giden yol gözlerindedir
Ruhumun şifası sözlerindedir
En güzel rüyalar dizlerindedir
Düşlerin meleği sevgilim benim

Onu hayal etmek aşkın doruğu
Kavuşmak bitirir bu yolculuğu
Hep yolda olmanın salt mutluluğu
Sevgiliye varma engelim benim

Aşkın katilidir kavuşmak yâre
O an aşkın gömdün demek mezara
Sevgiliye kavuşmamak tek çare
Sonsuz bir aşk için bedelim benim

Ondan kıvranıyor ruhum bedenim
Sılada gurbette gönlümde benim
Aşk yolunda olmak yaşam nedenim
Kavuşmak yârime ecelim benim

Güzel olan yalnız sevmektir onu
O zaman hiç gelmez aşkımın sonu
Tenler çürür söner renklerin tonu
O kalır her zaman güzelim benim

Ali ÇOLAKOĞLU

İstanbul mu Kerkük mü - 1

Ali İhsan ÖBEK / urfalihsan@gmail.com

Bugün, *wikipedia*'ya baktığımızda *Irak'ın başkenti Bağdat'ın kuzeyinde, Erbil'in güneyinde, Musul'un güneydoğusunda, Süleymaniye'nin batısında ve Tikrit'in kuzeydoğusunda* konumlandığını okuduğumuz Kerkük, Irak Türklüğüyle kelimenin tam ve abartısız anlamıyla özdeşleşmiş pek müstesna bir kenttir. Şimdi olduğu gibi zamanında, yani kendi kentimiz olduğu zamanlarda da sayısız türkü, horyat ve her türden şiire konu olduğunu bildiğimiz Kerkük bu yönüyle şiir şehir vasfını fazlasıyla hak eden ender sembollerdendir.

Evet, Kerkük henüz bizimken de kadir kıymeti lâyıkiyla bilinmiş ve bu kadir kıymet veya mesaj, ileri görüşlü bazı müstesna şahsiyetlerce horyat, gazel, kaside, rübai... formlarında bizlere iletilmiştir.

Eslâftan aldıkları bu ulvi mesajı ahlâfa intikal ettirmek için var güçleriyle mesai harcamış olan Atâ TERZİBAŞI ve Atâullah Ağa, bu vesileyle de rahmet, minnet ve şükranla anılmayı hak eden sayılı Kerkük sevdalılarındandır. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün ilk kitabı olarak *Kerkük Üzerine Söylenmiş Şiirler*'iyle [1964] rahmetli İzzettin Kerkük ve ona, *Kerkük Güldeste-si [Kerkük Vakfı, İstanbul 2008 (1. Baskı: 1997)]* ile nazire yapan/yazan saygıdeğer hocamız ve ağabeyimiz Suphi SAATÇI ise, bu kutlu sevdanın Türkiye temsilcileri olmuşlardır.

*
İşte, Fâ'iz'in [ö. 1897] bu yazıda birkaç beyit alıntısıyla temas edeceğimiz ve adı;

Komuş *Büstân-ı Mülk* işbu kaşide ismini Fâ'iz
Kî hep milletlerin yoğdur dilârâ böyle büstânı

beytiyle konan *Büstân-ı Mülk* kasidesi de –her biri kendi mikyasında kıymetli olan– bu mesajların en güzel ve en mutenalarından biridir. Kasideye adını veren bu beyit bile, şairinin Kerkük'e duyduğu derin sevgiyi anlamamız için kâfidir.

Üslûbu/edebî değeri ve muhtevası bakımından şaheser olmakla birlikte, ikinci bir nüshaya ihtiyaç duyan bazı sorunlu beyitleri de barındıran bu kasideyi birkaç sene önce ilk kez yayımlama şerefine Suphi SAATÇI üstadımız nail olmuştu [bk. “Kerküklü Fâiz ve Yayımlanmamış Bir Kasidesi”, *Kardaşlık*, Temmuz-Eylül 2019, S. 83, s. 18-23].

Yüz altı beyitten oluşan bu manzumeyi genel ve fakat yetkin bir değerlendirmeye sunan sayın SAATÇI'nın de ifade ettiği üzere Atâ TERZİBAŞI'nın varlığından haberdar olduğu ve fakat göremediği bu manzumede Fâ'iz; Kerkük'ün her yerden üstün olan havası-suyundan, mesirelerinden, yöresel örf ve âdetlerinden, musikisinden... uzun uzadıya bahsetmiş ve cennete benzettiği Kerkük'ü; Anadolu, Belh, Beşiktaş, Buhara, Çin, Gürcistan, İsfahan, İran, İstanbul, Keşmir, Kirman, Lahor, Maçın, Mısır, Semerkant, Şam, Tahran, Tiflis, Turan, Üsküdar... gibi şehir, bölge ve ülkelerle kıyaslamış ve bittabi Kerkük'ü üstün bulmuştur [bk. SAATÇI, s. 19].

Büstân-ı Mülk'ten seçtiğimiz şu birkaç beytin okuyucuya Fâ'iz'in –bu kasidedeki– üslûp, bazı tespit ve görüşleri hakkında az çok bir fikir vereceği kanısındayız:

Öncelikle güzel yüzlü Kerküklüler –Urfalı dayılarına çekmekle– güzel seslidirler de:

*O hâk ehliyle hüsn-i şavt ü hüsn-i şüreti güyâ
Kılubdur lâzım u melzüm ezelden fâzıl-ı Rab-
bânî*

*Kerkük'teki yılanlar, yılan gibi sokmaz; bu,
tecrübeyle sabittir:*

*Mücerredir yılan[lar]ı o hâkiñ kimseyi çal-
maz*

Meğer gizlü dili çalsun şanemler zülfi-piçânı

Kerkük'te üç mevsim yaşanır, [kara]kiş yok-
tur. Üç mevsim yaşanır ama bu üç mevsim
de aslında her dem bahardır:

Hevâsı i' tidâlınden bahâr eyler geçer sâli
Se faşlı sâkinânı görmemiş yaz güz zemistâ-
nı

Fâ'iz'in muhteşem mazmunlarına göre sö-
züm ona hekim olacak tabipler ölüme çare
bulunmadığına inanırlar! Oysa Kerkük'ün
havasını teneffüs etmek, ölümsüzlüğün di-
ğer adıdır. Hekimler ne hikmetse bu hik-
metten haberdar değiller:

*Cihânda var iken böyle hevâ bilmem ne hik-
metdir*

*Etibbâ yok demişler derd-i mergiñ hiç dermâ-
nı*

Platon, olsa olsa aklievvel geçinen bir ukalâ-
dır, divanedir; gerçekten akıllı olsa idi –Ker-
kük dururken– Yunan toprağını mesken
eder miydi:

*Felâtün 'aklına gülmek sezâdır var iken Ker-
kük*

*O divâne niçün kılmışdı mesken hâk-i
Yünân'ı*

Eflâtun şöyle dursun... Bazen, kimi pey-
gamberler bile doğru yerde değildir! Evet
peygamberdi ama Hz. Yakup da zelleden
vareste değildi: Nitekim o da;
Ben bir Yakup idim kendi hâlimde
Yusuf' u kaybettim Kenan ilinde

mefhumunca Kenan diyarını mesken etmiş,
orada kalmıştı da görme yetisini kaybetmiş-
ti. Oysa yapması gereken tek şey, derhâl
Kerkük'e tebdilhavaya gelmekti! Kerkük'e
ayak basar basmaz gözleri açılırdı; ama de-
dik ya peygamberlerin bile zelleleri olur:

Olurdu çeşmi binâ büy-i Yüsuf yetmeden evvel

Hevâsından eğer alsaydı bir bü Pir-i Ken 'ânî

İşte bu nevi sıra dışı ve muhteşem maz-
munlarla yere göğe sığdıramadığı Kerkük'ü;
klasik Türk ve Fars şiirinde her biri başlı
başına mazmun hükmündeki birçok şehir,
bölge ve ülkeyle kıyaslayan, daha doğrusu
kıyaslamayan Fâ'iz'e Kerkük karşılığında ne
verilirse verilsin... Anadolu, Belh, Beşiktaş,
Buhara, Çin, Gürcistan, İsfahan, İran, İs-
tanbul, Keşmir, Kirman, Lahor, Maçin, Mı-
sır, Semerkant, Şam, Tahran, Tiflis, Turan,
Üsküdar... velhâsıl bütün dünya veritse
bile hiç tereddüt etmeden *Kerkük'ümü de-
ğişmemem* der. Zira ona göre eşsiz Kerkük'ün
şayet bir eşi benzeri varsa/olacaksa, orası ke-
sinlikle bu dünyada değildir; Kerkük yeryü-
zünün cennetidir; Kerkük'ün misli menen-
di öbür dünyadadır, cennettir:

*O şehre gayr-ı cennet bir yeri teşbih edebil-
mem*

Ne Şirâz'ı ne Tebriz'ı ne Kirmân'ı ne Tâbrân'ı

*Ne Lâhûr'ı ne Keşmîr'ı ne Mâçin ne Se-
merkand'ı*

Ne Belh'ı ne Buḫârâ'yı ne Çîn u ne Şifahân'ı

*Ne hâk-i Mısr'ı ne Şâm'ı ne Gürcistân ü Tif-
lis'ı*

Ne Rûm'ı [ne] Anaḫol'ı ne İrân'ı ne Tûrân'ı

Serâser şehri-i İstanbul'ı Beşiktaş'ını vermem

Değişmem Üsküdar ile bir eski dâr-ı vîrânı
Yeryüzü cenneti Kerkük'ün kaside boyunca
Bağdat ile kıyaslanmamış/karşı karşıya ge-
tirilmemiş olması hayli dikkat çekici ise de
Fâ'iz bu ayrıntıya da –şeyhliğine ve muta-
savvif kişiliğine yaraşır şekilde– pek zarif ve
nazik bir hüsnütalil ile açıklık getirmiştir:
*Kerkük'ü Bağdat'la kıyaslayamadığım için
beni mazur görün; zira şeyhim Hz. Geylani
Bağdat'ta mefundur:*

Sözüm ma'zûr ola Bağdâd'a yokdur çünkü
medfundur

İçinde kıddes Allâh sırrahu Sultân-ı Gey-
lânî

...

20. Yüzyıl Başlarında Ortadoğu Coğrafyasında Irak'ın Genel Durumu

Serhat BAL / serhatbal@sdu.edu.tr

Asırlar boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Mezopotamya, stratejik olarak büyük bir öneme sahiptir. Dinlerin doğuş noktası olarak kabul edilen Mezopotamya, Museviler, Hıristiyanlar ve Müslümanların ortak Peygamberi Hz. İbrahim'e de ev sahipliği yapmıştır (Arı, 2008, s.26). Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında verimli toprakları ile tarım ve ticarete elverişli bu coğrafya, aynı zamanda büyük güç mücadelelerine tanıklık etmiştir. Bu bereketli toprakların merkezi durumunda bulunan Irak, yanı başında Türkiye, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye gibi stratejik önemi büyük komşulara sahiptir. Sümerlerden Osmanlı hâkimiyetine kadar birçok medeniyete kucak açan Irak toprakları, etnik ve mezhepsel kavgalara sahne olmuştur (Memiş, 2002, ss.127-142). Osmanlı Devletinin Mısır seferinden sonra yönünü bu topraklara çevirmesi ile birlikte, Sünni-Şii mücadelesinde yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti Irak topraklarında kuracağı hâkimiyet ile İslam dünyasındaki birlikteliği sağlamış olacağını düşünüyordu. Osmanlı Devleti burada sağlamış olduğu üstünlükle Müslüman dünyasının liderliğini ve halifelik makamını sağlamıştı. Meşrutiyet dönemine kadar Irak'ın statüsü her zaman tartışma konusu olmuştur. Meşrutiyet sonrasında Irak'ın yönetilmesinde, Osmanlı yönetimine karşı ciddi bir muhalefet oluşmuştur.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı yönetimine karşı başlattığı mücadeleden bu tarafa, Osmanlı içerisinde bir otorite boşluğu meydana gelmiştir (Uçarol, 2013, ss.202-205). Öyle ki Osmanlı, Mezopotamya ve Arap Yarımadasında otoritesini

korumak adına çeşitli imtiyazlar uygulamıştır. Şark meselesi etrafında İngiltere, Rusya ve Fransa gibi devletlerin Osmanlı Devleti'ne olan yaklaşımları aşikârdır. "Hasta adam" görünümünde olan Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan bu tarafa kendi iç dinamikleriyle olan problemlerini henüz aşamamışken Balkanlarda patlayan azınlık isyanları zamanla Ortadoğu coğrafyasının tamamına yayılmıştır. Topyekûn bir gerilemiş yaşayan Osmanlı yönetimi taviz üstüne tavizler vermiştir. Reval görüşmelerine kadar Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunan İngiltere, artık Osmanlı Devleti'nin parçalanması için elinden geleni yapacaktır.

İngiltere, Ortadoğu topraklarında Hindistan merkezli oluşturduğu sömürü politikasına hız kesmeden devam ederken, Rusya ve Almanya da bu yayılcı politikaya ortak olmak için her türlü etkileşime girmekten çekinmemiştir. Süveyş kanalının oluşumu ve sonrasında ticaret merkezinin İngiltere eksenli gelişimi de bu politikaların şekillenmesinde etkili olmuştur.

Araplar, Kürtler, Türkmenler gibi birçok milletin yaşamını sürdüğü bu kadim topraklarda Osmanlı Devleti ile barış belli ölçülerde sağlanmaya çalışılsa da etnik ve mezhepsel çatışmalar hep sürmüştür. Yavuz Sultan Selim ile bu bölgedeki etkinliğini sağlayan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Ortadoğu coğrafyasında rüştünü ispat etmesinden sonra oldukça zorlanmıştır. Bağdat ve Musul vilayetleri ile otokontrol mekanizmasını sağlamaya çalışan Bab-ı Ali, İngiltere'nin Hindistan merkezli müdahaleleri karşısında, 20. yüzyıl başlarında denge siyasetini artırmıştır.

*Bağdat - İngiliz Siyasi Temsilciliğinin Çatısından Dicle ve Bağdat'tan Bir Görünüm.
(British Library, IORL/PS/20/C260, 35-2)*

İngiltere yaşanan bu gelişmeler sırasında Arap Yarımadası'ndaki varlığını Kuveyt Emiri Şeyh Mübarek, Necid Emiri Abdülaziz İbn Suud gibi liderler ile sağlamlaştırırken, Osmanlı Devleti karşısında yavaş yavaş beliren milliyetçilik hareketlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek istemiştir. Tabii burada belirttiğimiz milliyetçilik, Balkanlarda oluşan milliyetçilikten ziyade, kabile liderleri üzerinden oluşum gösteren, bireyi ön plana alan değil, daha çok itaat kültürü içerisinde liderler üzerinden gelişim göstermiştir. Bu anlamda İngiltere bölge halkını topyekûn etkilemekle vakit kaybetmemiş, sadece liderler üzerinden aktif siyaset gütmüştür. İngiltere, Hindistan merkezli yapmış olduğu Ortadoğu politikalarında Basra Körfezi ve Süveyş Kanalı'nı ticaretinin merkezine almıştır. Bu süreçte kurulan Anglo Persian Oil Company gibi şirketlerle bölgede ekonomik üstünlük kuran İngiltere, 1. Dünya Savaşı'nda petrol bölgelerinin korunması için Irak'ta güçlü bir konumda olmaya çalışmıştır. Irak petrolünün kullanımında kolektif bir şirket olarak varlığını sürdüren Turkish Petroleum Company üzerinde de ekonomik olarak üstünlük kuran İngiltere zamanla Almanya'yı da saf dışı bırakmıştır (Arı, 2008, ss.143-148).

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Balkan Harpleri ile gücünü ve dikkatini başka bölgelere vermesi, Arap Yarımadası'ndaki otorite boşluğunu artırmıştır. Irak üzerinden kurmaya çalıştığı denge siyaseti ise ya-

avaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır. İngiltere, Ortadoğu hâkimiyetinde olgunlaşmaya başlayan Arap milliyetçiliğini de kullanmak için uygun zemini aramıştır. 20. yüzyılın başında Şeyh Mübarek, Abdülaziz İbni Suud gibi isimlerle yakın temasta olan İngiliz yönetimi, Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile de görüşmeler yapmıştır. İlk temaslar, Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah ile Kitchener arasında yapılmıştır. İlk etapta İngiltere, Suud ve Mübarek ile olan ilişkisindeki gibi Abdullah'a temkinli yaklaşmıştır (Bilgenoğlu, 2007, ss.200-201). Fakat 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte İngiltere, bölgede kendi kontrolü altında olacak bir Arap devletinin varlığını düşünmeye başlamıştır. Mc Mahon ile yapılan görüşmeler sonrasında isyan hızlı bir şekilde gelişim göstermiş ve İngiltere'nin tavrı netleşmiştir. 10 Haziran 1916 tarihinde sabah ezanı ile isyan başlamış ve kısa süre içerisinde etkisini göstermiştir (Köse, 2014, s.197). Osmanlı Devleti'nin Cihad-ı Ekber çağrısında bulunduğu dönemde, Arap Yarımadası ve Mezopotamya'da Osmanlı nüfuzunun çoktan etkisini kaybettiği ortaya çıkmıştır. Kitchener, Mc Mahon, Percy Cox, Hogart, A. T. Wilson, John Philby gibi isimler bölgenin analizini çoktan yapmışlardır. Mark Sykes bu anlamda Ortadoğu'nun teorisyenleri arasında yerini almıştır. Yine Shakespear, Lawrence, Gertrude Bell gibi saha ajanları bölgede rahat bir şekilde dolaşmış ve istihbarat faaliyetlerinde bulunmuşlar-

dır. İngiltere, Arap Yarımadası ve Mezopotamya'da uzman olan Gertrude Bell'i Paris Barış Konferansı'nı yakından takip etmek için gönderdiğinde, Bell, Lawrence, Hogart ve Emir Faysal Majestic Otelinde bir toplantı yapmışlardır. Faysal'ın Suriye'yi yönetmesi ile ilgi detaylar konuşulurken, Bell İngiltere'nin kuracağı Bağımsız Arap devleti ile ilgili hükûmeti yönlendirmede başarılı olmuştur. Lakin Fransa'nın Suriye konusundaki tavrı Faysal'ın Suriye Kralığı'nı da sona erdirecektir (Yüce, 2008, ss.258-259).

İngiltere'nin Irak üzerindeki fiili harekâtına baktığımız zaman, ilk olarak Fav Yarımadası'na deniz harekâtı yapıp 23 Kasım 1914'te Basra'ya asker çıkarmasıyla birlikte dengeler altüst olmuştur. Süleyman Askerî Bey, bölgeyi geri almak için büyük bir mücadele verse de bu konuda eldeki mühimmat ve asker sayısının yetersiz olması nedeniyle başarısız oldu. Bu durumu hazmedemeyen Süleyman Askerî Bey intihar etmiştir (BOA, DH.ŞFR. 468-1). İngiltere, Hindistan ile yapacağı sevkiyatlarda Basra'yı liman olarak kullanılacaktı. Bu süreçte General Townsend komutasındaki İngiliz birlikleri Bağdat'a ilerlerken, Halil Paşa İngiliz askerlerine karşı Kut'ül-Amare'de ve Selman-ı Pakt'ta önemli başarılar elde etti. Lakin İngiltere 1917 yılında Kut'ül-Amare ve Bağdat'ı tekrar ele geçirmiş, Mondros Mütarekesi ile de bu bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti sona ermiştir (Türkmen, 2003, s.13.)

Buradaki temel problem, Arap coğrafyasında, İngiltere'nin bağımsız bir Arap devleti vaat ederken, Osmanlı topraklarını çok önceden paylaşmaya başlamasıdır. Bu anlamda 1. Dünya Savaşı esnasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, Suriye Antlaşması, San Remo Konferansı ile Sevr Antlaşması bu durumu gözler önüne serer. Osmanlı topraklarını paylaşan İngiliz-Fransız ikilisi, İtalya ve Rusya'yı da denge politikası güderek idare etmişlerdir. Almanya'nın yayılmacı politikası ise 1. Dünya Savaşı'nın sonunda hüsrana bitmiştir. İngiltere

re'nin en ilginç tavrı ise Musul üzerinedir. Sykes-Picot Antlaşması'na göre bölgenin kontrolünü Fransa'ya veren İngiltere, bu noktada Rusya'ya karşı tampon bir bölge oluşturmuştur. Müttefiki olmasına rağmen, Rusya'yı bir tehdit olarak algılayan İngiltere, petrol bölgelerindeki hâkimiyeti sağladığı için, Fransa'yı Musul'da paravan olarak kullanmıştır. Rusya'nın savaştan çekilmesi ile birlikte İngiltere'nin bölge ile ilgili tavrı netleşmiştir. Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla, Musul'da bulunan Ali İhsan Paşa'ya, Lechman vasıtasıyla Musul'u boşaltma konusunda ultimatoma verildi. Kısa süre içerisinde General W. R. Marshall, General Kassel'e Musul'u işgal etmesi için emir verdi. Ali İhsan Paşa her ne kadar direndiyse de Mondros Mütarekesi'nin maddeleri elini kolunu bağlamıştı. Artık yapacak bir şey kalmamış ve 10 Kasım 1918 tarihinde Türk kuvvetleri bölgeyi boşaltırken, İngiliz kuvvetleri Musul'u işgal etmişlerdi (Abed, 2020, ss.126-129).

İngiltere, Ortadoğu siyasetinde Mezopotamya üzerinde belirlediği politikaları belirli ölçekte gerçekleştirmiştir. Lakin bölgesel faktörler göz önüne alındığında Irak gibi topraklarda bağımsızlık hareketlerinin hep var olacağını görmüş ve bu anlamda İran üzerinde kurmuş olduğu tahakkümü, Irak üzerinde farklı bir strateji ile gerçekleştirmek istemiştir. Osmanlı hâkimiyeti içerisinde iken Bağdat, Basra ve Musul vilayetleri şeklinde taksim edilmiş olan Irak, İngilizler tarafından Bağdat'ta kurulacak olan Manda yönetimi ile yeniden şekillendirilecektir. 1921 yılında Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Irak Kralı olarak ilan edilmiş ve Irak'ta yeni bir dönem başlamıştır. Irak'ta kurulan Mandater devlet, İngiltere'nin tahakkümü altında yeniden şekillenmeye çalışırken, Faysal Irak halkı ve İngiliz yönetimi arasında denge politikası güderek ülkeyi yönetmeye çalışmıştır. İngiltere, Faysal'a ülke yönetimi konusunda bir noktaya kadar özgürlük verirken, ordu yapılanmasında kendi gücünü ülke halkına da hissettirmiştir. Irak halkına bağımsızlık vaat

ederken, bir taraftan da bağımlı yaşamaya mecbur bırakmıştır. Uluslararası camiada, Irak yönetiminin arkasında bir İngiliz gücü olduğu hissedilmiş ve İngiltere'nin hamiliğinde karar mekanizması çalışmaya devam etmiştir (Duman, 2010, ss.215-226.).

İngiltere istediğini almış, Irak üzerinde tahakkümünü kurmuştur. Bu süreçte Anadolu'da Millî Mücadele hareketi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başarıya ulaşmış, 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dinamiklerini oluştururken, bir taraftan da bölge siyaseti ile yakından ilgileniyordu. Lozan Antlaşması ile büyük kazanımlar elde eden Türkiye, âdeta küllerin içinden yeniden doğarak Osmanlı'nın son döneminde kaybettiği topraklara yönelmişti. Musul meselesi de bu dönemde çözüme kavuşturulamayan meseleler arasındaydı. Şefik Özdemir Bey öncülüğünde Musul'da yapılan askerî harekâtlarla, TBMM Musul meselesinde İngiltere'yi köşeye sıkıştırmaya çalışsa da bu konuda maalesef sonuç alınamadı. Keza Neftçizde Nazım Bey ve arkadaşlarının Kerkükte yapmış olduğu faaliyetlerde de aynı durum yaşandı (Türkmen, 2020, s.234). İngiltere, Arap nüfus odaklı bir siyaset izlerken, Türk nüfusun devre dışı kalmasını özellikle istiyordu. Asırlardır Türk yurdu olan Musul vilayeti, Misak-ı Millî sınırları içerisinde kabul edilmiş; fakat İngiltere, Mondros Mütarekesi ile birlikte işgal ettiği bu bölgede Türk nüfusunu görmezlikten gelmiştir. Musul ve Kerkük meselesi çözüme kavuşmayınca Türkiye ve İngiltere savaşın eşiğine gelmiştir. Bunun için Cemiyet-i Akvama giden meselede, lobicilik faaliyetleri ile aleyhte her türlü propagandayı yapmaktan da çekinmeyen İngiltere, tıpkı TBMM'ye karşı Anadolu'da çıkan isyanları desteklediği gibi, yeni isyanların fitilini de ateşlemiştir. Şeyh Said İsyanı'nın patlak vermesi ile Türkiye bütün dikkatini bu olaya vermiştir. İsyan elbette bastırılmıştı. Fakat İngiltere bu meseleyi Cemiyet-i Akvamda ve Yüksek Adalet Divanında Türkiye'nin aleyhine kul-

lanmıştır. Plebisit yoluyla anavatana katılacak olan Musul ve Kerkük, İngiliz entrikaları nedeniyle çözüme kavuşturulamamış ve maalesef 1926 Ankara Antlaşması ile Irak'a bırakılmıştır (Türkmen, 2003, ss.96-97).

Kaynakça

- *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), DH.Ş-FR. 468 - 1. (R-05-02-1331)
- Abeed, Nadia Yaseen, (2020). "Musul ve Sykes-Picot Antlaşma Planları", *Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset)*, Haz: Zekeriya Kurşun, Davut Hut, Vakıf Bank Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arı, Tayyar, (2008). *Geçmişten Günümüze ORTADOĞU Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 4. Baskı, Mkm Yayınları, Bursa.
- Bilgenoğlu, Ali, (2007). *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- Duman, Selçuk, (2010). *II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922)*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Köse, İsmail, (2014). *İngiliz Arşiv Belgelerinde Hicaz İsyanı*, Selis Kitaplar Yay., İstanbul
- Memiş, Ekrem, (2002). *Genel Tarih*, 3. baskı, Tablet Yayınları, Konya.
- Türkmen, Zekeriya, (2003). *Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.
- _____, (2020). "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Musul Meselesine Askeri Yönden Çözüm Arayışları", *Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset)*, Haz: Zekeriya Kurşun, Davut Hut, Vakıf Bank Kültür Yayınları, İstanbul, .
- Uçarol, Rifat, (2013). *Siyasi Tarih*, 9. baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Yüce, Samet, (2008). *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Gertrude Bell*, 2. Baskı, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul.

Irak Türkmenlerinde Kara İye Anlayışını Tekinsiz Mekânlar Üzerinden Okumak

Nezih TATLİCAN / nezihatlican@sdu.edu.tr

Geçmişten günümüze dek insanoğlunun en önemli amaçlarından biri, içerisinde bulunduğu tabiatın sınırlarına ulaşmak olmuştur. Tabiatı meydana gelen birtakım olaylar karşısında korkan, kaygıya kapılan ve şaşırarak insanın tabiatı karşı sorgulayıcı bir tavır geliştirmesi, buna binaen tabiatı anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde olması beklendiği bir durum olsa gerektir. Bu anlama ve anlamlandırma çabası doğrultusunda insan, birtakım olağanüstü varlıkların tabiat üzerinde egemen bir konumda bulunduğunu tasarlamıştır. Türk mitolojisinde “İye” olarak adlandırılan bu varlıkların bir kısmının, insan hayatını ve kaderini; bir kısmının ise insanın sağlığını, avını ve diğer işlerini etkilediğine inanılmıştır. İyelere yönelik ayinlerde ve bireysel dualarda sağlık, bereket, üretkenlik ve hayvan sayısının artışı noktasındaki arzular dışı vurulmuş; şamanlar aracılığıyla kurulan bağlantı sayesinde iyeler, yeryüzündeki yaşamı bereketli ve müreffeh kılma noktasında harekete geçirilmeye çalışılmıştır (Potapov, 2012: 48).

Pervin Ergun tarafından “bir şeyin koruyucu ruhu ve içindeki gizli güç, sahip, mâlik ve hâmi ruh” olarak adlandırılan iyeler (Ergun, 2019: 17), hoşnut tutulmaları hâlinde oldukça cömert bir tavır içerisinde olmuştur. Sahip oldukları nesnenin yanında yaşam süren ve onu koruyan iyelerin yanına varıldığında kendilerine selam verilmesi ve uzaklaşırlarken onlarla vedalaşılması gerektiğine inanılmıştır (Bayat, 2007: 142). Kanaatimizce iyiliksever ve koruyucu olan iyelerin insan yaşamı üzerindeki olumlu etkisi, onların kızdırılması veya gücendirilmesi hâlinde sekteye uğra-

yabilmektedir. Bu durumda iyeler; insana hastalık, kıtlık hatta ölüm getirerek onların yaşamını ciddi bir biçimde tehdit eden “kara İye”ye dönüşebilmektedir.

“Kara İye” anlayışının oluşumunda iyelerin tam anlamıyla egemenlik kurmadığı ve buna bağlı olarak “tekinsiz” ya da “ıssız” olarak anlamlandırılan mekân tasarımı da önem teşkil etmektedir. Mitik bellekte “tekinsiz” ya da “ıssız” olduğu düşünülen mekânların yer altı dünyasının sahibi olan kara iyeler tarafından mesken tutulduğuna inanılmıştır. Bu gibi alanlarda bulunmaktan kaçınılmış ya da birtakım dinî-büyüsel uygulamalar aracılığıyla kara iyelere karşın önlemler alınmaya çalışılmıştır.

“Şiddete meyilli, her türlü gücü elinde tutan ve sahip olduğu değerler üzerinde hâkimiyet sağlayan güç merkezli kötü ruhlar” olarak tanımlanan kara iyeler (Ozan, 2015: 64, 65) Irak Türkmen halk inanışlarında önemli bir yer tutmaktadır. Bölge insanı birtakım mekânları tekinsiz noktalar olarak tasarlamış ve bu mekânların, kara iyelerin yerleşim alanı olduğunu düşünmüştür. Bu çalışmada bölge insanının tekinsiz mekân anlayışı ve bu mekânlarda yaşayan kara iyeler dinî, mitolojik ve kültürel açıdan değerlendirilecek ve yapılan değerlendirmede Necdet Yaşar Bayatlı'nın “Irak Türkmen Folklorunda İyeler (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)” (Bayatlı, 2017) adlı çalışması esas alınacaktır.

Tekinsiz Mekânlar

İçerisinde yaşanan mekânlar; fiziksel bir alanı ifade etmekle birlikte insanın zihin

dünyasında birtakım algı ve tasarımlarla yeniden örülebilmektedir. Bu çerçevede mekânlar insanın duygu ve düşünce dünyasına bağlı olarak yeniden anlamlandırılmakta ve buna bağlı olarak kimi mekânların kara iyelerin yaşam alanı olduğu düşünülmektedir. Kültürel bellekte kara iyeler ile eşleştirilen mekânlar insanda korku, kaygı ve dehşet gibi duygular oluşturabilmektedir. Kara iyeler ile eşleştirilen mekânlarda insanların birtakım kaçınımlarda bulunulması gerekmektedir aksi takdirde birtakım felaketlerin yaşanabileceği düşünülmektedir.

Necdet Yaşar Bayatlı'nın çalışmasını esas alarak kaleme aldığımız bu çalışmada Irak Türkmenlerinin tekinsiz mekân anlayışını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a. Ağaçlık Alan (Orman):

Avcı-toplayıcı toplum yaşamında ormanlar; sığınma, barınma, avlanma ve ısınma noktasında işlevsel alanlar olmuştur. İnsan yaşamına bu denli katkı vermesi dikkate alındığında ormana ilişkin birtakım olumlu tasarımların şekillenmesi elbette mümkündür. Fakat ilerleyen süreçte insanlığın, üretimi esas alan bir yaşam formuna geçişi (tarım ve hayvancılık) ile ormanın insan yaşamındaki yerinin nispeten azaldığını, artık yararlanılan bir alan olmaktan ziyade uzak kaldığı için insan zihninde bir korku mekânı olarak tasarlandığı düşünülebilir. Kargaşa ve karanlık ile eşdeğer tutulan orman, kara iyelerin yaşadığına inanılan mekânlara dönüşmüştür.

Irak Türkmenlerinin inanişına göre güneş battıktan sonra ağaçlık alandan geçerken “Bismillah” denilmeli ve böylece o alanda yaşayan cinler uzaklaştırılmalıdır (Bayatlı, 2017: 91).

Türk mitolojisinde tanrı tarafından gönderilen ve ışık kaynağı insanların ihtiyaçlarına cevap veren güneş, aydınlatma ve ısıtma rolü üstlenmiştir. Ayrıca güneşin, ay ile birlikte kutsallığına tanrıdan aldığına ve

tanrının izni ile insanlara birtakım iyilikte bulunduğu inanılmaktadır (Bütüner, 2022: 53). Yine Hun hakanlarının sabah saatlerinde güneşe yönelmeleri dikkate alındığında güneşin, Türk insanına kut taşıyan ve ona daha yaşanabilir bir hayat bahşeden aracı olduğu düşünülebilir.

Kanaatimizce güneşin insana kut verme ve onu koruma özelliği, Bayatlı tarafından derlenen inanişta karşılık bulmaktadır. Derlenen inanişta göre cinler güneş battıktan sonra harekete geçebilmekte ve insan savunmasız kalabilmektedir. Bu gibi alanlardan geçerken insanın “Allah'ın adını anması ve böylece cinlerden gelebilecek tehlikelerden korunması mümkün olabilmektedir.

b. Çöplük:

Türk toplumu tarafından kara iyelerin yaşamlarını sürdürdüğüne inanılan alanlardan biri de çöplüklerdir. Çöplüklere kül atmadan önce destur denilmesi ve gece vakti çöplük yakınlarında vakit geçirilmeye çalışılması, çöplük yakınlarına idrar yapılmaktan kaçınılması dikkate alındığında Türk insanının kültürel belleğinde çöplüklerin tekinsiz alanlar olarak tasarlandığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Irak Türkmenlerinde çöplüklerin “Helle Qulağ” adlı özel adlı bir demonik varlığın yaşam alanı olduğu düşünülmekte ve özellikle gece kendini gösteren bu kara iyenin insanlara zarar verebildiğine inanılmaktadır (Bayatlı, 2017: 35).

Çocukların uyku sırasında üzerlerine bir ağırlık olarak çökmesi nedeniyle “Kara-basan”, ciğerlerini çıkartarak onların yaşamına son vermesi dikkate alındığında “Al Ruhü” ile bağdaştırılabileceğimiz bu iyenin, gece vakti kendisini göstermesi de dikkat çekmektedir. Richard Alewyn tarafından 18. yüzyılın ikinci yarısına dek “insanın düşmanı” ya da “başlı başına korku verici şey” olarak değerlendirilen gece (Alewyn, 1991: 31), Türk insanının zihninde kara iyelerin harekete geçtiği zaman dilimi olarak kodlanmıştır.

c. Hamam:

Türk toplumunda bolluk, bereket ve yaşamı sembolize eden aynı zamanda mutlak bir arınmaya aracı olan suyun günümüzde pek çok eve ulaştırıldığı söylenebilir. Günümüzde çeşitli eğlencelerin düzenlendiği, evlenme yaşındaki oğulları bulunan kadınların gelinlik kız seçiminde bulunabildiği ve insanların nostaljik yaklaşımı nedeniyle de tercih edilebilen hamamların, evlere su ulaşması ile eski yoğunluğunu yitirdiği öne sürülebilir. Yoğunluğun yitirilmesi nedeniyle gece belirli saatlerden sonra kapanan hamamların gece saatlerinden itibaren kara iyelerin İslamileşmiş formu olarak da tasavvur edebileceğimiz kötü cinlerin yaşam alanına dönüştüğü varsayılmıştır. Hamamların cinlerin yaşam alanı olduğuna dair inanç çeşitli memorat ve efsaneler aracılığıyla sürdürülmektedir.

Bayatlı'nın derlemiş olduğu bir anlatıda hamamda cin ile karşılaşan adamın dışarıya çıktığında da yine cinlerle karşılaşması söz konusudur. Anlatıda hamamcıya niçin kendisini korkuttuğunu soran adam, ondan hamama o gece gelmediğine dair bilgi alır ve o gece cinler tarafından korkutulduğuna iyice kanaat getirir (Bayatlı, 2017: 99, 100).

d. Harabe:

Dayanıklılı olmayan, eskimiş, yaşam alanı olmaktan çıkmış harabeler mitolojik düşüncece kara iyelerin yaşam alanı olarak tasarlanmaktadır. Kanaatimizce Türk mitolojik düşüncesinde bolluk ve bereketi de temsil eden kutun çekilmesi ile harabeler, yaşamın sürdürüldüğü yapılar olmaktan çıkarak yıkılmaya yüz tutmuş ve kara iyelerin yaşadığı alanlara dönüşmüştür. Evi ve içindekileri koruyan ev iyesinin de çeşitli nedenlerle kızdırılması veya küstürülmesi nedeniyle evi terk edebileceği ve korumasız kalan evin de içerisinde yaşayanlar için sığınacak bir alan olmaktan çıkması ve harabeye dönüşmesi elbette beklendik bir durumdur.

Yörede kimi insanların harabe olarak nitelenen evlere taşınırken “Şahmaran Aşısı” yaptırdığı görülmektedir (Bayatlı, 2017: 36). Kanaatimizce Türk kültüründe evlerin özellikle ak renkli yılanlar tarafından korunduğu ve bu yılanlara zarar verilmemesi gerektiği noktasındaki kaçınmalar dikkate alındığında yöre insanının, kara iyelerin saldırısından korunmak adına ev iyesi rolü üstlenen yılan/yılanlara âdeta kansız kurban adadığı düşünülebilir.

e. Kuyu:

Türk mitolojisinde kuyu, yer altı ile yeryüzünü birbirine bağlayan bir geçiş noktası olarak düşünülmüştür. Yer altından yeryüzüne birtakım akınlar düzenleyerek yeryüzündeki düzeni ortadan kaldırmaya çalışan kara iyelerin en bilindikleri arasında yer alan Al Ruhü'nun, doğum yapan kadınların ciğerini çalarak kuyuda yıkamaları Türk toplumu içerisinde yaygın olarak bilinmektedir. Kanaatimizce kadının ciğerinin kuyuda yıkanması ile kadın, kimi zaman ölümler ülkesi olarak da tanımlanan yer altı dünyasının bir üyesine dönüşmekte ve yeryüzü ile olan bağlantısını tamamen koparmak zorunda kalmaktadır.

Bayatlı'nın çalışmasında yer verdiği bir anlatıda “Al Ocağı” olan Seyit Aziz Efendi'nin Al Ruhü'nu kendisi de “Al Ocağı” olan dedesinin adını anarak korkuttuğu görülmektedir. Seyit Aziz Efendi, dedesinin adını andıktan sonra Al Ruhü ciğeri hemen kadına geri getirmiş ve onun yaşamına son vermektan men edilmiştir (Bayatlı, 2017: 29).

Seyit Aziz Efendi'nin, dedesinden el alması ve “Seyit” unvanı dikkate alındığında Hz. Muhammed'in soyuna dayandırılması dikkat çekicidir. Seyit Aziz Efendi işaret edilen bu özellikleri neticesinde yeraltı dünyasının temsilcilerinden olan Al Ruhü'na karşı üstün bir güç elde etmiştir.

f. Göller ve Nehirler:

Türk mitolojik tasavvuruna göre suyun sa-

hibi konumunda olan birtakım iyeler vardır. Bu iyelerin kendilerine karşı saygısızlıklar yapılmadığı ve özellikle kurbanlar sunulduğu takdirde insan yaşamına olumlu katkılarda bulunduğu inanılmıştır. Bu iyelerin çeşitli nedenlerden ötürü kızdırılması hâlinde su kenarlarının kara iyelerin yaşam alanına dönüşebileceği düşünülebilir. Ayrıca su kenarlarında birtakım kara iyelerin varlığına dair inancın yaygınlığı dikkate alındığında tıpkı kuyularda olduğu gibi göl ve nehirlerin de kara iyelerin yer altından yeryüzüne çıkışı sağlayan bir nokta olduğu düşünülebilir.

Araştırmacının Tuzhurmatı'da derlediği bir anlatıya Abu Şerif adlı bir kişi, su kenarında karşılaştığı kadını evine bırakmak üzere atının arkasına almış fakat bu yolculuk esnasında at koşamamış ve kadının ayakları anormal şekilde uzayıp yere değmiştir. Kadının kılığında görünen Al Ruhü'ndan aldığı boncukları doğum yapan kadının içtiği suya koyan Abu Şerif onun kurtulmasını sağlamıştır (Bayatlı, 2017: 26).

Türk kültüründe her şeyle girebilen, çirkin, insan-hayvan karışımı veya çeşitli varlıkların karışımı, özellikle ayakları hayvan ayağı gibi olan, siyah ve genellikle dişi bir varlık olarak tasvir edilen Gulyabani, tekinsiz mekanlarda yaşamakta ve bu mekanlarda kalıcı ya da geçici tekinsizlik yaratabilmektedir (Sarpkaya vd., 2022: 42, 44).

Irak Türkmenleri arasında "Baba Ğazi" adıyla bu varlığın suda yaşadığına ve her sene bir ya da iki kişinin ölümüne yol açtığına inanılmaktadır (Bayatlı, 2017: 32).

Kültürel bellekte kimi zaman sular bilinmezliği sembolize etmekte ve öte dünyaya açılan bir kapı olarak tasavvur edilmektedir. Irak Türkmen coğrafyasında kimi zaman sudan çıkarak acı acı bağırarak bu varlığın teskin edilmesi adına su kenarında kurban kesilmesi dikkat çekicidir. Bu varlık, adına kurban kesilmek suretiyle tekinsizliği sembolize eden suda yaşamına sürdürmeye ikna edilmeye çalışmakta ve

yeryüzüne çıkarak yöre insanının (Hane-kin ilçesi) yaşamını olumsuz yönde etkilemesine set çekilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç

Türk kültüründe kimi mekânlar terk edildiği ve toplumsal yaşama uyum sağlamadıkları gerekçesiyle birer korku alanına dönüşmüştür. Bu alanların kara iyeler denilen ve hatta insan yaşamına kast eden varlıkların yaşadığı noktalar olduğu düşünülmüştür. Bu varlıklar yaşadıkları alanı geçici ya da kalıcı olarak tekinsiz kılmış ve bu varlıklarla karşılaşmanın yaşatabileceği olumsuzlukların önüne geçebilmek adına yeri geldiğinde birtakım kaçınma pratikleri oluşturulmuştur.

"Irak Türkmen Folklorunda İyeler (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)" (Bayatlı, 2017) adlı çalışmadan hareketle kaleme aldığımız bu çalışmada Irak Türkmenleri arasında birtakım özel adlı kara iyelerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Bu iyelerin bahsi geçen mekânları, varlıkları ile âdeta tekinsiz kıldırdığı da görülmüştür.

Kaynakça

- ALEWYN, Richard. (1991). "Edebi Kaygı", *Korku ve Kaygı: Tartışma*. (Çev. Nasuh Barın). (Düz. Hoimar von Ditfurth), İstanbul: Metis Yayınları. ss. 29-47.
- BAYAT, Fuzuli. (2007b). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- BAYATLI, Necdet Yaşar. (2017). *Irak Türkmen Folklorunda İyeler (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Bağdat: Irak Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BÜTÜNER, Şahin. (2022). *Masal ve Mitoloji*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- ERGUN, Pervin. (2019). *Sibirya Türklerinin Destanlarında İyeler*. Konya: Kömen Yayınları.
- OZAN, Meral. (2015b). "Türk Mitolojisinde Kara İyeler". *Türk Mitolojisine Giriş*. (Ed. Fatma Ahsen Turan-Meral Ozan). Ankara: Gazi Kitabevi. ss. 63-82.
- POTAPOV, Leonid Pavloviç. (2012). *Altay Şamanizmi*. (Çev. Metin Ergun). Konya: Kömen Yayınları.
- SARPKAYA, Seçkin vd. (2022). *Türk Kültüründe Gulyabani (İncelemeler/İllüstrasyonlar)*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.

Kerkük'ten Ramazan Anıları

Suphi SAATÇI / suphisaatci@gmail.com

Hem Selçuklu hem de Osmanlı yapılarıyla donanmış olan Kerkük, kadim bir Türk şehridir. Dili, kültürü ve geleneğiyle Kerkük bu bakımdan Türk dünyasının ayrılmaz bir parçasıdır. Şehirde yaşanan sosyal hayat ve gelenekler, Kerkük'ün önemli bir Türk merkezi olduğunu, tarih boyunca ortaya koymuştur.

Türk dünyasında yaygın olan geleneklerin başında ramazan ve bayram törenleri gelir. Bu mübarek aylar ve günler geldiğinde, nasıl ki herkesin içinde çocukluk dönemine ait hatıraları canlanırsa benim de gözümde çocukluğumun cenneti olan Kerkük canlanır. Bu yüzden her ramazan ayında burnumda Kerkük tüter ve gözümde çocukken yaşadığım hatırlar canlanır.

O zamanki Türk-Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtaya hâkim geniş topraklarının her köşesinde olduğu gibi, Kerkük'te de ramazanı karşılama heyecanı yaşanır. Ramazana 10-15 gün kala, özellikle Şaban ayının on beşinde Berat Kandili'nden sonra hazırlık yapma telaşı başlardı.

Ramazan için yapılan hazırlıkların heyecanını en çok kadınlar yaşardı. Öncelikle ramazan gelmeden evlerde temizlik faslı başlardı. Evler baştan ayağa temizlenir, perdeler yıkanır, halı ve kilimler açık avlularda dövülerek

tozları atılır, bazen de yıkanır. Ramazandan birkaç gün önce, evdeki bütün kadınlar, kızlar seferber olur, bütün camlar, çerçeveler temizlenir ve silinirdi. Köşe bucak her taraf kaldırılır. Herkes ramazanı böyle karşılardı ve bu mübarek günleri büyük bir huşu ve vecd içinde beklerdi.

Ramazan öncesi şehirde çarşı pazarlar canlanarak şenlenir, mevsimine göre çeşit çeşit sebze ve meyveler tezgâhlarda sergilenirdi. Şekerler, helvalar, lokumlar, ceviz, badem, leblebi, fındık fıstık ve incir gibi kuruyemişler, baklava, börek ve burma gibi değişik tatlılar satışa sunulurdu. Herkes ihtiyacını ona göre ayarlardı. Bütün evlerde değişik türde reçeller hazırlanıp pırıl pırıl cam kavanozlarda saklanırdı. Yıllık erzak ve zahireye yeni ilaveler yapılırdı.

Ramazanda pişirilecek hamur tatlıları için bazen çuvallar dolusu un alınır. Eskiden her evin ekmek tüketimi, evdeki tandırlarda veya saclar üstünde pişirilirdi. Kimileri tarafından ramazan için ayrıca erişteler ve yufkalar yapılırdı. Kerkük'te özellikle ramazana özgü olan "köpme"¹ adı verilen tatlı, evlerde hazırlanırdı. Ayrıca baklava, burma ve börek gibi hamur işlerinin en güzelleri evlerde yapılırdı. Yine Kerkük'e özgü "külçe" denilen kurabiyeler de evlerde hazırlanırdı. Külçeler cevizli, hurmalı ve sade olmak üzere üç çeşit hazırlanırdı. Bunlar pişirilmesi için bazen çarşı fırınlarına yollanırdı.

Mahalle ve çevredeki muhtaç ailelere de şekerden, yağdan, un ve pirinçten başka peynir ve reçel gibi yiyecekler verilirdi. Nerdeyse

1 Lokma tatlısı.

ailelerin bir aylık ihtiyaçları, büyük bir gizlilik içinde evlerine gönderilirdi.

Eskiden ramazan'ın başladığının ilanı, gökyüzünde ayın görünmesine bağlı idi. Ramazan ayın henüz yeni başlayan ince hilalinin görünmesi ile başlardı. Bunu gören şahitler kadının² huzurunda yemin ederlerdi. Böylece ramazan'ın başladığı şehirde top atılarak ilan edilirdi.

Ramazan ayında ibadetler de yoğunlaşırdı. Oruç tutma yanında namaz ibadetleri için cami ziyaretleri sıklaşırdı. Biz çocukken sabahleyin kahvaltı yapmayarak oruç tutmaya çalışırdık. Anca büyüklerimiz öğle vakti olunca, "Bakin çocuklar biz iftar vakti orucumuzu açarız. Ama sizin orucunuzun süresi öğleye kadardır. Şimdi yemek yiyebilirsiniz", derlerdi. Biz de saf saf buna inanarak öğle yemeğini afiyetle yerdik. İleriki yaşlarda bize oruç tutmayı alıştırmak için böyle yaptıklarını anlamış olduk.

Kerkük'te yazın 4-5 ay süreyle damda yatılır, gökyüzünde küme küme parlayan yıldızların altında uykuya dalınırdı. Ramazanların yaz mevsimine denk düşmesi yüzünden oruç tutmak bir hayli sıkıntılı olur. Ancak yaz günü Kerkük'te oruç tutmanın zorluğu

da yüce Allah'ın verdiği güçle aşıldı. Ama yaz mevsimine denk gelen ramazan ayında iftar sofrasının bazen damda kurulduğunu ve zevkine doyum olmaz bir iftar yemeği ile yediğimizi hatırlıyorum.

Eskide ramazan ayında özellikle Kerkük ve Erbil gibi Türkmen şehirlerinde toplu yemek ve toplu ibadetler yapılırdı. Özellikle büyük konaklara sahip olan zengin kişiler, bütün mahalle halkını iftara davet ederlerdi. İftardan sonra yatısı namazının başlaması ile bu sefer topluca teravih namazları kılınırdı. Konak sahipleri toplu namazları kıldırmak için ramazan boyunca imamlık yapmak üzere hoca kiralarlardı.

Ramazan ayının güzel geleneklerinden biri de bütün Türkmeneli bölgesinde sini-zarf adı verilen bir oyunun icra edilmesiydi. Erkekler tarafından kahvelerde oynan bu heyecanlı oyun, bütün ramazan akşamları boyunca sahura kadar sürerdi. Sini-Zarf, yaşlı erkeklerden tutun da gençlere kadar çok sevilen ve oynanan bir oyundu. Bu oyunun usta oyuncularını bazen şehirler arası karşılaşmalar için hazırlıklar yaparlardı. Böylece bazen Erbil'den Kerkük'e, bazen Kerkük'ten Erbil'e, bazen de Tuzhurmatu'dan Kerkük'e oyuncu takımları gelir ve ünlü kahvelerde Sini-Zarf oyunları sahur vaktine kadar devam ederdi. Sini-Zarf oyunu bir bakır tepsi ve 11 madeni

2 Şer'i hâkim.

zarf ile oynanır. Karşılıklı 3'er kişiden oluşan iki takım arasında oynan sını-zarf oyununda bir takım, boncuğu bir zarfın altında saklar ve tepsiyi karşı takımın önüne koyar. Onlar da tepside dizilen 11 madeni zarfın birinin altında gizlenmiş olan boncuğu bulmaya çalışırlardı.

Aslında, bazı usta oyuncuların tahmin ve yorumları ile zarflar bir bir devrilirken, oturan seyirciler arasında da büyük heyecan yaşanır. Hele hele oyuncu boncuğu bulursa büyük bir tezahürat başlardı. Hatta bu arada kahvede bulunan ve oyunları seyreden ses sanatçıları ve usta hoyrat okuyucuları bu vesileyle uzun hava ve besteler okuyarak bu ritüele büyük ve coşkulu bir renk katarlardı. Bu güzel geleneğin Kerkük ve Erbil'de hâlâ devam ettiğini görmek beni mutlu ediyor. Eskiden her kahvede bir iki takım Sini-Zarf oyunu yapılırken, günümüzde kahvelerde

bazen 10-15 takımın oyun oynadığını görüyoruz.

Türkmen şifahi halk edebiyatında da ramazan üzerine söylenmiş çok zengin malzemeler vardır. Şairlerimiz arasında ramazan üzerine söylenmiş şiirler ve hoyratlar bulunmaktadır. Türkmeneli'nin büyük şairi Şeyh Faiz başta olmak üzere, Hicri Dede ve Osman Mazlum, rahmet-i rahmana kavuşmuş isimler arasındadır. Şeyh Faiz'in "Ramazan Şathiyesi" kasidesi türünün en zarif örnekleri arasında yer alır.

Hicri Dede'nin Ramazaniyesi de bir ramazan sofrası kadar lezizdir desem yeridir:

*Parladı mâh-ı siyam ey hoca takvâdan konuş
Huri gılman bahsin aç Firdevs-i a'lâdan konuş
Bak imam bayıldı yahu düştü hân-ı mün'ime
Sofrada iftar ederken tatlı helvadan konuş
Çünkü müminler helavetten ederler kesb-i zevk
Ya güzel levzineden yahut murabbadan konuş
Doysun erkek bir kuzu doldurmasından tab'imız
Bazı bir hatun budu gelse o sevdadan konuş*

Osman Mazlum'un yazdığı hoyratlar arasında Sini-Zarf üzerine söylenmiş olanlarını da burada hatırlamak yerindedir. Bu mübarek ayın lütfuna memleketimiz Türkmeneli, anavatanımız Türkiye, Türk dünyası ve bütün bir İslam âlemine hayırlı, bereketli, barış ve huzur içinde bir ramazan diliyorum.

Bayram Ederdik Kerkük'te

Önder SAATÇI / ondersaatci@gmail.com

**Meserret çocukların,
yalnız çocukların payıdır.** (Tevfik Fikret)

Bir asırdan fazla bir zaman önce böyle demişti ünlü şair oğlu Halûk'a, bir bayramı karşılarken. Yalan değil, bizim çocukluğumuzda da böyleydi... Meserreti kalbinin bütün hücrelerinde hissedenler, yani doya doya sevinen, gerçekten bayram eden hep biz çocuklardık. Büyüklelerimizse biz sevinelim diye didinip duruyorlardı. Kim bilir, onlar belki bizim sevincimizi gözlerimizin içindeki gülüşleri görüp de mutlu oluyorlardı.

Kerkük'te çocukların bayramı bir hafta önceden başlardı, dersek yalan olmaz. Çünkü, bayram önce çocukların dillerindeki tekerlemelerle gelirdi:

**Helli biberli kifte
Beyrama kaldı bir hefte**

Bu, yalnız dillerdeki tekerlemelerle değil, gerçekten böyleydi. Hele bayrama kısa bir zaman kala, dedemlerin Şatırlı Mahallesi'ndeki evlerinde annemle Behice halamın bana ve kardeşim Oral'a bayramlık kıyafet-

lerimizi dikmeye başlamaları bayramın ilk esintileriydi.

Bayram gün gün yaklaştıkça evlerde telaşın dozu da yükselir. Hele **beyram akşamı** (arife günü) biz çocukları okulda kimse aramaz. Sokaklarda oyuna dalmış olan çocuklar bayramın artık kapıda olduğunu yine tekerlemelerle ilan ederler. Kimi;

**Helli biberli düğün
Beyrama kaldı he bugün**

derken, kimi de dolambaçlı sözlerle başvurmadan, kitabın ortasından bayramı haber verir çevresindekilere:

**Yarın beyramdı
Bir kaşuğ ayrandı**

Beyram akşamı, evlerde **külçe** yapma günüdür. Hamurlar karılır, cevizler dövülür, hurmalar ezilir, **külçenin** harcı iyice yoğrulur, Türkmen kadınları narin elleriyle **külçeye** o tombul şekli verirlerken bir de kenarlarına turnak darbeleriyle ince ince, kıvrım kıvrım yivler açarlar. Sonra da ver elini fırınlar. Ekmek fırınları **beyram akşamı** Türkmen halkının hizmetindedir. Gün boyu, hatta gecenin geç saatlerinde dahi **külçeler** fırın ateşinin sıcaklığıyla buluşur ve yenecek kıvama gelinceye kadar başında heyecanla beklenir. O heyecan da öylece bayram heyecanına karışıp gider... Her bir **külçe** bir sürpriz kutusudur âdeti. Hangisi cevizli hangisi hurmalı bilemezsiniz. Ama yediğinizde ağzınızın ve gönlünüzün tatlanacağı kesindir.

Artık bayram gelip çatmıştır. Namazlar kılınıp camiden dönülmüş, evlerde bu sefer **beyram aş**ı telaşı başlamıştır. Annelerin aile

fertlerine en müstesna armağanıdır *beyram aşısı*. Pirinç pilavı bayram şerefine yağda kavrulmuş kışmıç (kuru üzüm) ve bademle süslenerek lezzetine lezzet katılır. Pilavın yanında iki sulu yemek vardır ki bunlar da *beyram aşısının* vazgeçilmezleridir: *Letke* de denilen *erik aşısı* ve *kuru fasulye*. Yalnız, Kerkük'te "erik" deyince "kayısı" anlamalısınız...

Beyram aşısı Irak'ta yalnız Türkmenlere has bir gelenektir. Annesi Türkmen olan Bağdatlı bir arkadaşım Velid Halid, çocukluğunda, sırf *beyram aşısı* hatırına, bayramları Kerkük'teki dayılarının evinde karşılamak için can attığını söylemişti. *Beyram aşısı* Türkmenlerin öylesine köklü bir gelenektir ki Türkiye'de yaygın olan "Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak" deyiminin karşılığında Türkmenler arasında, *her iki beyram aşısından* olmak deyimini kullanılır. Bu arada, yıllar önce Mardinli bir öğrencimden de bayram sabahında Kerkük'teki gibi yemeklerin hazırlanıp ailece yendiğini duymuştum. Üniversitede birlikte çalıştığımız, Antalya'nın Çalkaya köyünden olan bir mesai arkadaşım da eskiden bayram namazından çıkışta, köy meydanında toplanıp köylülerin birlikte yemek yediklerini anlatmıştı. Galiba, eski "şölen" gelenegini, Türkler, İslamla şereflendikten sonra, ramazan ve kurban bayramlarının sofralarında yaşatmış oluyorlar.

Beyram aşısı da zevkle yenmiş, mideler dolmuş, ailece bayramlaşmış, artık biz çocukların eğlence zamanı gelmiştir. Tabii, eğlence parasız olmaz, öyle değil mi? İşte bu anda devreye bayramlıklarımız girer. Irak dinarının henüz pul olmadığı zamanlarda dedem, babam ve Behice halamdan aldığım birer dinar bütün bir bayram için fazlasıyla yeterli bir sermayedir. Şimdi ver elini bayram yerleri...

Hatırladığım kadarıyla Kerkük'te 4-5 bayram yeri vardı. Biri o zamanki Atlas Sineması'nın arkasından inerek o yıllardaki Kerkük Eğitim Müdürlüğü binasına giden yol üzerindediydi. Bir diğeri Hasa Çayı'nın kıyısında ve Hayyam Sineması'nın altındaki bir arsa üzerindediydi. Burası Çay yatağından biraz yüksekte, sinemanın zeminindense

biraz alçakta bir düzlüktü. Dedemlerin evine giderken dolmuşla bu bayram yerinin önünden geçtik. Bayram günleri dışında futbol oynanan bir semt sahası durumundaki bu bayram yerinde, diğerlerinde görmediğim bir başka eğlence vardı ki o da ata binmekti. Tabii o bayram yeri gerek bizim eve gerek Ali dedemlerin evine uzak olduğundan ne orada bayrama gittim ne de oradaki atlara binebildim... Bir başka bayram yeri de sanırım Sarıkâhya Mahallesi'ndeydi. Bir de Sevre Spor Kulübünün tesislerinde de bayram yeri kurulurdu. Bunlardan başka, Kerkük'te, benim çocuk yaşında hiç gitmediğim semtlerde kurulan bayram yerleri de olmalıdır muhakkak...

Kerküklü çocuklar bayram yerlerine gitmeye *beyrama gitmek* derler. Çerfelek (dönme dolap) tepeye çıkınca sanki bir devin gözünden bakardık aşağıdakilere. *Dolama* da (atlıkarınca) ise başımızın dönmesine aldırmadan neşenin, hazzın içimize işlediğini duyardık.

Sallankuça (salıncak) binmekse bambaşka bir mutluluktur. Sanki bir kuşun kanatlarına tutunup gökleri fethetme heyecanı vardı onda. Bir de büyüklerin bindiği ve ...*öte minen* denilen bir büyük salıncak olurdu bayram yerlerinde. Ona binmek her yetişkinin de harcı değildi. İki kişi, ellerinde bir halat veya ona benzer bir şeyle, yerden en az iki üç metre yükseklikte, doğru dürüst bir emniyet tedbiri olmayan, sallandıkça iplerine takılı çingırakları çınlayan o koca salıncağa binenin beline halatı dayayarak onu sallarlardı, bizler de fal taşı gibi açılmış gözlerimizle biniciyi seyre dalardık.

Bugünden düne bakınca dünyanın nasıl değiştiğini insan daha iyi görüyor. Bayram yerlerinde bindiğimiz oyuncakların hepsi de ahşaptı. Bugünkü anne babalar olsa hayatta bindirmezler çocuklarını o derme çatma oyuncaklara. Hele bugün “hijyen” denen ve bizi âdeta esir almış olan o görünmez cenderenin adını bilen yoktu. Bayram yerlerinde yiyecek artıkları yerlere atılırdı. Etraftaki seyyar satıcılar her şeyi açıkta satarlardı. **Şurupçu**, kıpkırmızı tabletleri vanilya serpilmiş bir sini içinde satardı. Vanilyayı hangi eller o tepsiye serpmişti acaba... **Fıstıkçı** bir istikâna (çay bardağı) doldurup kâğıt külahlara boşalttığı fıstıkları kim bilir hangi ortamda kavurmuştu. Kavururken kullandığı yağ ne yağıydı, bilen yok... **Şalgamcı**, arabasının altında bulundurduğu bir tüpün üzerindeki suda haşladığı şalgamları küçük tabaklarda ve kim bilir daha önce kaç kişinin ağzına girmiş olan kaşıklarla, tozun toprağın havada uçtuğu bayram yerinde size servis ederdi. Eğer bayram yazı denk gelmişse piyasaya bir de **kremistik'** satıcısı çıkardı. Şimdilerde “meybuz” olarak bilinen, buzlu dondurma diyebileceğimiz o dondurmaların da hangi şartlarda yapılıp çocuklara satıldığı meçhuldü tabii... Benimse bayram yerinde yemeyi en çok sevdiğim yiyecek evden getirmiş olduğum **külçe** idi.

Kerkük'te çocukların bir bayram eğlencesi de sinemalardı. Başka zaman günde iki gösterim yapılan sinemalarda, bayram günleri arka arkaya, belki 6-7 gösterim olurdu. Bayram filmleri çoklukla kovboy, bunun yanı sıra macera ve komedi tarzında idi. Kovboy filmleri bilhassa erkek çocuklarının hayal dünyasını süsler. Zaten bazı erkek çocuklarının bir oyuncak tabancası ve bir kovboy şapkası olur, eve dönünce filmdeki kahramanın rolüne bürünülürdü. Kovboy ve macera filmleri her ne kadar şiddet unsurları içerse de erkek çocuklarının iç dünyasındaki “kaba kuvvet” duygularını bir bakıma tatmin edip dindirir, diyebilir miyiz bilemiyorum. Bunu psikologlara, pedagoğlara havale edelim en iyisi. Ama komedi filmleri, zaten gülmeye yer arayan biz çocuklara ilaç gibi gelirdi. Sinemaya gitmenin en güzel

yanı da dönüşte filmdeki sahneleri evdekilere anlatmaktı. Ev halkını da sevincine biraz zorla da olsa ortak etmek çocukluğun en saf ve en derin hazlarındandı. Hazır sinemalardan söz etmişken, o yıllarda sinemalarda da hijyenden bahsetmek mümkün değildi. Sinema salonlarında sigara içmek serbestti. Eve döndüğümüzde üstümüz sigara kokusundan geçilmezdi. Bense buna hiç aldırılmazdım. Film seyretmenin doyumsuz hazzı, çocuklukta, nasıl oluyordu ise, sigara dumanının ağır kokusunu bir şekilde bertaraf ediyordu sanki burunlarımızdan. Onlarca kere duman altı olup da sigara alışkanlığı edinmemiş olmama şimdi hem şaşıyor hem de şükrediyorum. Bir de sinemaların en derin zevki de başka yerde satılmayan bir çeşit yaş pasta ve onunla birlikte içilen gazlı içeceklerdi. Film başlamadan ve film aralarında satılan bu gibi şeyleri almak için de bayramlık hazinelerimizden gönlümüzce para harcardık. Galiba, bizi mutlu eden, bir şeyler yiyip içmekten ziyade para harcama serbestliği idi. Alışveriş merkezlerinde rahatlıkla para harcayabilme bugünkü insanlara da aynı hazzı vermiyor mu...

Büyüklerin bayramı Ramazan Bayramının üçüncü, Kurban Bayramının dördüncü gününün sonunda biter; fakat biz çocukların bayramı bir gün daha devam eder. Çünkü **beyram ...öit'** gününde asla okula gidilmez, bayrama doymayan Türkmen çocukları o gün bayram yorgunluğunu atarlar.

Yıllar geçtikçe bayramların tadı mı kaçıyor; yoksa insanoğlu yaşlandıkça hayat gaileleri onu sarıp sarmalayıp mutluluğa ulaşmasının önüne engeller mi çıkarıyor, bilinmez. Fakat, şurası muhakkak ki bizler büyüdükçe bayram neşesini ve coşkusunu çocuklarımıza ve torunlarımıza devrediyoruz. Belki onlar bizimki gibi eğlenmiyorlar; fakat ne olursa olsun bayram büyüklerden önce ve daha fazla çocuklarındır. **Nerede eski bayramlar**, diyerek kendi çocukluk bayramlarını özleyen ve bugünkü bayramlara burun kıvrıyan büyükler şunu bilmeliler ki çocukları ve torunları da bir gün gelecek aynı cümleyi kuracaklar...

1 İngilizce cream+stick kelimelerinin birleşmesinden gelir.

2 “Bayram gitti” sözünden bozmadır.

Hicrî Dede'nin Yayınlanmamış Bir Ramazâniyyesi

Nâzım TERZİOĞLU / nazimterzioglu@gmail.com

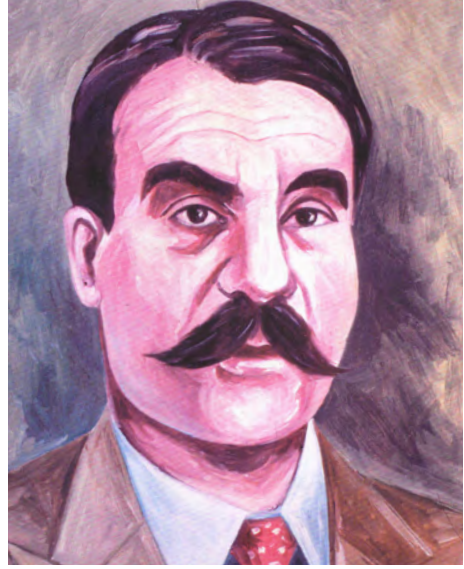
**Sad şükr gelen mâh-ı şerîf-i Ramazândır
Hakk'ın nîâm u rahmeti mebzûl-ı cihândır**
(Vâsıf)

Divan edebiyatında, İslam'ın farizalarından biri olan oruç ve mübarek ramazan ayı konusunu işleyen şiiirlere “Ramazâniyye” denilmektedir. Ramazâniyyelerin, edebiyatımızda XVII. yüzyılda yazılmaya başlandığı ve XVIII. yüzyıldan itibaren rağbet gördüğü kabul edilmektedir. Birçok divan şairinin şiiirlerinde ramazanın hem dinî cephesi hem de folklorik ve kültürel yönleri ele alındığı gibi, Irak Türkmen şairleri de bu konuya kayıtsız kalmamış, Türkmen şairleri tarafından bu konu oldukça işlenmiştir.¹

Türkmen şairlerinin en veludu olan Hicrî Dede'nin (1880-1952), ramazan ayı konusu ile ilgili birkaç manzumesi olduğu bilinmektedir. Burada, mübarek ramazan ayının geliş münasebetiyle daha önce yayınlanmadığını tahmin ettiğimiz Dede'nin *Ramazâniyye İşkenbesi* başlıklı manzumesini *Fuzûlî* dergisinin kıymetli okuyucularıyla paylaşmayı uygun gördük.

Söz konusu dörde katlanmış bir beyazda çift sütun olarak kaydedilmiş şiiirin el yazısı da muhtemelen şaire aittir. Nitekim, şiiirde daha sonra kurşun kalemle yer yer bazı eklemeler, mısra ve kelime değişiklikleri yapıldığı göze çarpmaktadır.

1 Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Nâzım Terzioğlu, “Irak Türkmen Edebiyatında Ramazâniyyeler”, *Kardaşlık*, sayı 94, yıl 24, Nisan-Haziran 2021, s. 10-18.

Mizahî bir üslupla kaleme alınmış olan Hicrî Dede'nin manzumesi Türkmeneli yemek kültürü için âdeta bir belge niteliğindedir. Manzumede adından da anlaşıldığı gibi Kerkük ve yöresinde şairin yaşadığı devirdeki ramazan aylarında yenilen yemek çeşitlerine, yapılan tatlı türlerine, tercih edilen meyvelere ağırlık verilmiştir. *Ramazâniyye İşkenbesi*'ni okurken Hicrî Dede'nin de ne kadar iştahlı ve ağzının tadını bilen bir şair olduğunu anlamak zor olmasa gerek.

Ramazâniyye İşkenbesi

Mün'im Ramazân geldi gördük bu gece Ay'ı
Âdât-ı kadîm üzre diz sufra-i zîbâyı

Hûn-ı cigerin çoklar akşamda nûş eyler
Yaş da kurudu göz-de nerden bula “şorbâ”yı²

2 Şorba: Çorba

Hepsinden esâs efdal “işkenbe”yi te'mîn et
Uhrâya mukaddemdir boş bilme bu dünyâyı³

Dervîşe ne lâzımdır “keşkûl-i fakîr” ancak
Yâ Hû diyerek doldur keşkûlüne “kıyma”yı

“Bayıldı imâm” ammâ “şihmahşi” imâm olsun⁴
Toklat ana ey huddâm hurmâ ile “helvâ”yı

Çünkü halevîdir hep mü'minler esâsında
Allâh'ı seversen sun her lahzada ahlâyı

Bir parça “reçel” gelse “paklava”yı kaybetme
İftâr için ihzâr et “güllâç” ile “burma”yı

Ser-püşunu aç eyler hoş bûy-ı arûs izhâr
Al “perde pilâvî”den cânâne-i “lokma”yı

Her “turlu” “tavuk göğsü” “tepsi”-de güzel hepsi
Bürÿân ki hurûs olmuş gö[r] serde bu sevdâyı

Şîrîn'i için şeydâ Ferhâd-misâlim ben
Yâ “Kaysî” için Kays'ım göster bana Leylâ'yı⁵

“Doldurma” için gelsin erkek kuzu meydâna⁶
“Kadınbudu” matbahda al okşa [bu] hüsnâyı

Dünyâ-yı kühen mâzî ayşî ise ifsâne
Bak hâzır olan h'âna bahs et “yenidünyâ”yı⁷

Hep “şî'rbenât” ammâ mefhûmu hayât-efzâ⁸
Şî'rim gibi parlattır “şe'riyye”-i zibâyı⁹

Datlı dudağı okşar Sincâr'da “incir”i¹⁰
Al al yanâğından “sev” Şaklavâ'da “alma”yı¹¹

3 Şair, “Kim illet-i cû' ile yâd eyledi ferdâyı”
mısraı yukarıdaki ile değiştirmiştir.

4 Şihmahşi (şeyh mahşi): Karnıyarık yemeği

5 Kaysî aşî: kuru kaysiden yapılan etli sulu yemek, Kerkük'te latike aşî da denilir.

6 Kuzu doldurması: Kuzu dolması

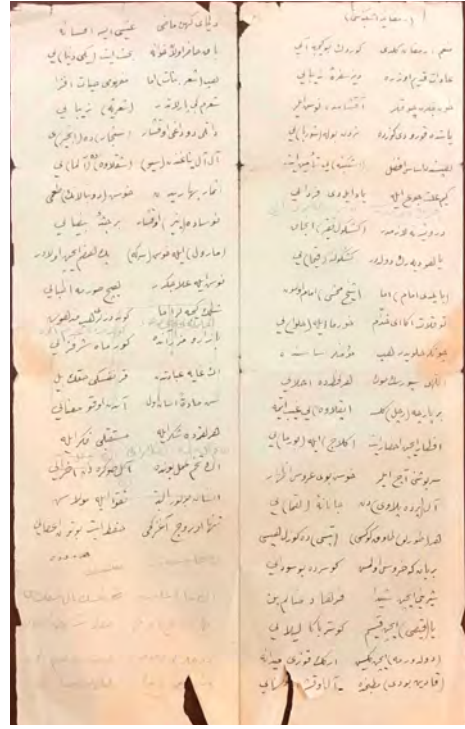
7 Şair bu beyitte yörede yenidünya (yengi dünya) denilen malta eriğini, tevriye olarak kullanmıştır.

8 Şî'rbenât: Pamuk şeker

9 Şe'riyye: Herişte

10 Sincar, Musul iline bağlı bir kaza.

11 Şair, hem sevmek hem de Kürtçede elma anlamına gelen “sev” kelimesi tevriye olarak kullanmıştır. Şaklava, Erbîle bağlı bir ilçedir.

Esmâr-ı bahârîden hoş “donbalan”ın ta'mı¹²
Nev-sâde “penîr” okşar bir cüsse-i beyzâyı

“Marul” ile hoş “sirke” pek hazm için evlâdır
Nüş eyle ilâcındır hiç sorma etibbâyı

Ruhlar geceler mevcûd gündüzde adem-âlûd¹³
Bâzâr u mezâr anda gör mâh-ı şeref-zâyı

En gâye ibâdetten kır nefsinî Hakk'ın bil¹⁴
Sen mâddeten insân ol andan oku ma'nâyı

Her lokmada şükreyle müstakbeli fikreyle
Ek tuhm-ı amel bunda al sonradan uhrâyı

İnsân bulur elbette takvâ ile Mevlâsın
Tenhâ oruç ağzın mı hıfzet bütün a'zâyı

12 Donbalan veya dombalan, toprak içinde yetişen bir çeşit mantardır.

13 Şair bu mısraı yukarıdaki ile değiştirmiştir: “Şenlik geceler ammâ gündüzleri hep medhûş”

14 Burada “kır nefsinî” yerine kurşun kalemle “nefsin tanı” ibaresi yazılmıştır.

Yetmişlerin Musul'unda Türklük Mücadelesi

Yılmaz Ali SAİT / birocakyilmaz@gmail.com

Bir gün eski arkadaşlarımdan sayın Ahmet Hurşit Kasapoğlu beni Kerkük'ten arayıp, internet üzerinden yayın yapan bir grup arkadaşın, Türkmen davasında önemli yeri olan yetmişli yılların anılarını kaleme alma niyetinde olduklarını bildirdi. O yılların gençlik teşkilatlarında yer almamızdan dolayı, bizlerin de bu çalışmalarında onlara destek olmamız gerektiğini söyledi. Ben de memnuniyetle kabul edip hatırladığım kadarıyla yardım edeceğimi bildirdim.

Ben o yıllara dönük hatıralarımı tazelerken, bir de kendi kendime; "Şimdi kalkıp da eskiden yaptıklarımızla kendimizi övmüş gibi oluruz" diye tereddüt ettim. Ama yine de birkaç gün sonra, arkadaşşıma söz verdiğimden, elime kalemi alıp üzerime düşeni yapmak mecburiyetinde kaldım.

Hepimizin bildiği gibi yetmişli yıllarda, Irak Baas rejiminin Türkmenlere karşı uyguladığı baskılar zirvedeydi. Benim de Musul Üniversitesindeki yıllarım yetmişli

yılların başlarına denk geliyordu. Ben ve bazı arkadaşlarım bir yandan Musul Türkmen Öğrenci Birliğinde görev alırken, diğer yandan Musul'da Türkmen Kardeşlik Ocağının açılması için gayret gösteren ağabeylerimize destek olmaya çalışıyorduk.

O zor koşullarda Bağdat, Musul ve Süleymaniye Üniversitelerindeki Türkmen öğrenci birlikleri aktif olup koordineli bir şekilde hareket ediyorlardı. 1971, Ekim ayının son günleri yaklaşırken bu birliklerden birer heyet Kerkük'teki teşkilatlarla bir araya gelip Irak'ta 24 Ocak 1970'de Türkmenlere tanınmış olan eğitim haklarının geri alınması üzerine boykot kararı aldılar. Bizler ise ertesi gün Kerkük'te olduğu gibi Musul'da harekete geçip boykot afişlerini hazırlamaya başladık. Ayrıca, boykot sırasında olası olumsuz tepkilerle karşı karşıya kalma kaygısından, üniversitenin birçok yerinde görevli gözlemciler tayin ettik.

2 Kasım (1971) sabahı bütün Türkmen bölgelerinde aynı anda boykot başladı. Nasıl olduysa boykot bilgileri daha önceden rejim istihbaratına sızdırılmıştı. Üniversitede boykotu engellemek için hazırlık yapıp üstümüze geldiler. Üniversite içinde eli silahlı büyük bir kitle havaya ateş açarak boykotu durdurmak istedi. Ama bütün bu müdahalelere rağmen hiç çekinmeden boykota devam ettik ve daha önce yazıp hazırlamış olduğumuz isteklerimizi üniversite rektörüne takdim ettik. Böylece, başarılı geçen boykot karışık bir ortamda sona ermiş oldu.

Bilindiği gibi o yıllarda sabit telefon dışında başka bir iletişim aracının olmaması,

şehirler arası haberleşmeyi zorlaştırıyordu. Bu yüzden, Kerkük'ten ancak birkaç gün sonra haber almış olduk. Ne yazık ki bize gelen bilgilere göre, boykot sırasında birçok kişinin tutuklanıp işkence gördüğünü ve ünlü tiyatrocu Hüseyin Ali Musa Demirci'nin (Tembel Abbas) feci bir şekilde şehit edildiğini öğrenmiş olduk. Ben de o yıllarda Türkmen Millî Takımında çalıştığımından, rahmetli Hüseyin Demirci'yi çok yakından tanırdım.

Ben bu bilgiler doğrultusunda Musul'da yetmişli yıllarla ilgili olarak bugüne kadar gizli tutulup halka açıklanmayan bir gerçeği de sizlerle paylaşma zamanının geldiğini düşündüm. Bilindiği gibi, o yıllarda Baas rejimin günden güne artan baskıları tepkilerimizin yükselmesine neden oluyordu. Özellikle "Tembel Abbas" olayı sonrası Musul'da beş on öğrenci bir araya gelip "Yanan Ocak" adında gizli bir örgütün kurulmasına karar verdik. Arkasından amaç ve hedefleri belirten bir iç tüzük hazırlayarak, çalışmalarına başladık.

Bu örgütü diğer örgütlerden farklı kılan, katılım koşullarının inanılmaz derecede zor ve ağır olmasıydı. Tutuklanınca işkencelere tahammül etmeyi göze alarak üyeler arası sopa ile dövme, sırt kamçılama ve diğer işkence yöntemleri uygulanıyordu. Bu nedenle, daha önce bize katılmış olan bir

iki arkadaş gizliliğe sadık kalacaklarına söz verip örgütü terk etmek zorunda kaldılar. Söz açılmışken, o günlerde arkadaşlarımızdan biri elektrikli şok işkence yönteminin uygulanmasını önerirken, bir diğeri ise bu yöntemin çok sakıncalı olduğunu söyledi. Ben ise, önce 12 volt araba aküsü ile başlatabiliriz diye bir fikir önermişim ve daha sonraları bu fikir aramızda komik bir öneri gibi hatıralarda kaldı.

Bir yandan öğrenci olarak derslerimize konsantre olmamız gerekirken, diğer yandan zor koşullar gerektiren bir örgütün içinde görev alıp çalışmamız çok zor oluyordu. Bu yüzden, örgüt çalışmalarına konsantre olmak için hepimiz birlikte bir yıl derslere ara vermeye karar verdik. Düşünsenize, aileniz zor koşullarda sizi üniversiteye gönderiyor, siz ise böyle bir karar almak zorunda kalıyorsunuz! Bu, bizler için gerçekten inanılmaz derecede zor bir karar olmuştu. Günler geçtikçe, bu anormal davranışımız üzerimizde olası bir kuşku yaratmasın diye isteksiz de olsa, ara sıra derslere girmek zorunda kalıyorduk. Gülünç tarafı, yıl sonu geldiğinde hiçbir hazırlık yapmadan sınavlara katıldık. Nasıl olduysa, üç arkadaşımız hariç, hepimiz düşük puanlarla da olsa sınavları atlamış olduk.

Bildiğim kadarıyla, o zamanlar Kerkük'te iki gizli siyasi teşkilat aktif olarak çalışıyor-

Musul Türkmen Kardeşlik Ocağının Açılış Günü, 1971.

du. Biri, birçok aydın öğretmenden oluşan rahmetli Kahtan Hürmüzlü, diğeri ise içinde birçok tüccar ve iş adamlarının bulunduğu rahmetli Mehmet İzzet Hattat teşkilatları idi. Musul'da kurmuş olduğumuz Yanan Ocak Örgütü, Kerkük'te bulunan bu iki teşkilatın birinden destek alıyordu. Yalnız gizlilik gereği bu gerçeği sadece bizimle çalışan sayın Zühtü Gedik arkadaşımız biliyordu. Onun rahmetli ağabeyi öğretmen Vecdi Gedik, Kahtan Hürmüzlü ile birlikte çalıştığından, bu desteği o gruptan aldığımızı içimizde hissediyorduk.

Bu arada, Yanan Ocak Örgütü ile ilgili yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu kanıtlamak için ilk kez olarak örgütün başta gelen kurucularını açıklıyorum: *Zühtü Gedik, Hüsamettin Mehmet Ali, Yılmaz Ali Sait, Nazım Ahmet, Kemal Abdül Muh-sin Muratlı* ve *Ali Cuma Bektaş*. Kuruluşun ardından örgüte katılmış olanlar: *Fuat Kerim, Cihat Mecit, rahmetli İrfan Fuat Abdurrahman, Ali Ekber Emin, Mehdi Aziz ve Nejat Necef*.

Bir de yeri gelmişken, o yıllarda örgüt dışında Musul Türkmen Öğrenci Birliğinde çalışıp görev alan diğer arkadaşların da adlarını geçmek istedim. Üzerinden uzun zaman geçmesinden ötürü unuttuğum bazı isimler varsa beni bağışlasınlar lütfen: *Haydar Kasapoğlu, rahmetli*

Habib Kırdar, Mehdi Bektaş, Fuat Faik Bezirgen, Ali İhsan Nakip, Abdülvahit Ağa, Mohammed Fatih, Aydın Reşit Erbilli, Hamid Fabrettin, Mohammed Ali Cüneyt Tisinli, Nebil Halil Selman, rahmetli Nejdete Nazmi Fatih, rahmetli Şehit Musa Rıza Tisinli, Ali Ekber Bektaş, Mohammed Taki Telâferli, Fuat Vahbi, Mehmet Cemil Telâferli, Yavuz Ali, Sabah İzzettin, Kenan Ömer Sancaktar, Adnan Fethullah, Resul Zeynelabidin, Necmeddin Bilavah, Suat Emin, Hidayet Enver Kabil, Neşet Bahattin, Fikret Köprülü, Edip Abbas, Ali Merdan, Yahya Naki Telâferli, Ferit Sabır Erbilli, Mohammed Ferit, Mehmet Tahır Telâferli, Ali Ekber Cafer Telâferli, Ali Aşğar Telâferli, Mohammed Salim Telâferli, Mofak Kerim, Hüseyin Fazıl, Nazım Abid, Emir Nakip, Adnan Nakip, Cevdet Reşat Mustafa, Necat Ahmet, Adnan Reşat, Fikret Emin, Hamid Mecit, Hilal Şahap Vahap, Neşvan Tepebaşı, Ahmet Reşit, Haşim Hüseyin Karayataklı, Şit Şihoğlu, Nejdete Neşet, Oral Adil, Şevket Keuser, Hüseyin İsmail Telâferli, rahmetli Lütfi Fehmi Hafızoğlu, Gazi Abdullah Hüseyin, Sami Bekir Hıdır, Hasan Refat, Mehmet Necat, Alaeddin Hıdır, Mofak Selahattin Saatçi, Nihat İsmail, Nejdete Kasapoğlu, Velit İsmail, Abbas Telâferli, Mahmut Arafat, İbrahim Arafat, Abdullah Arafat, Hazım Teleferli, Hüseyin Ay-

dın Telâferli, Hüsam Selahattin Saatçi, Fuat Sarıkahya, Burhan Mohammed, İsmail Telâferli, Mohammed Reşidyeli, rahmetli bacımız Ayhan Abdurrahman, Semire Ali Galip, Leyla Kalalı, Nurhan Mohammed, Gülten İsmail Ağa, rahmetli Makbule Hüseyin, Almas İbrahim Mohamed ve Şükriye Arafat.

Öğrenciler dışında bir de Musul'da birlikte çalıştığımız bazı değerli ağabeylerimizin adlarını anmak isterim: rahmetli *Salman Leylanlı*, rahmetli *Dr. Mohammed Sait Ketene*, *Dr. Yavuz Şefik*, *Dr. Muhammed Emin Sıddık*, rahmetli *Dr. Ataullah Köprülü*, *Burhan Köprülü*, *Dr. Ahmet Zeynalabdin*, Musul Türkmen Kardeşlik Ocağı Başkanı *Abdullah Mahmut Telâferli*, *İhsan Abdullah Telâferli*, *Fehmi Abdullah Telâferli*, *Hüseyin Abu Ali Musullu*, *Avukat Nurettin Telâferli*, *Fuat Mohammed Sait*, *Kadır Muhammet*, *Ahmet Reşidyeli* ve *İsmail Kazıyeli*.

O yıllarda, Musul, Bağdat ve Süleymaniye Türkmen Öğrenci Birlikleri her yıl bir araya gelmeyi alışkanlık edip karşılıklı ziyaretler ve geziler gerçekleştiriyordu. Bizler ise ona ilaveten Musul etrafındaki Türkmen köylerini ziyaret ederek ilkokul Türkçe kitaplarını dağıtmaya çalışıyorduk. Bir de her millî münasebette olduğu gibi yeni gelen ve mezun olan öğrenciler için ayrı ayrı törenler hazırlıyorduk. Bütün bu etkinlikler içinde benim de üstlenmiş olduğum müzik, halay ve tiyatro ekipleri yer alıyordu.

Yoğun çalışmalarımız dışında bir de yaz tatillerinde Kerkük'e dönüp Sayın Ahmet Kasapoğlu ve diğer değerli arkadaşlarla birlikte millî ve kültürel amaçlı toplantılar yapıyorduk. Kendimizi geliştirmek amacıyla her birimiz bir hafta içinde birer kitap okuyup, daha sonra bir araya gelip okuduğumuz kitapları tartışmaya açıyorduk. O koşullarda gizlilik gereği yanımıza yiyecek içecek alıp Kerkük'e yakın mesafede bulunan Tezehurmatı'da piknik yapıyormuş gibi bir araya geliyorduk. Belki bu grup içinde yer alanların bazıları Kerkük'te eski

Türk âdetlerine göre çeşitli renkte çarık (yemeni) giydiğimizi hatırlıyor olabilir. Bu arada, Kerkük'teki faaliyetlerin ayrıntılarını sayın arkadaşım Ahmet Kasapoğlu tarafından kaleme almasını tavsiye ederim.

Yanan Ocak Örgütü 1970'li yılların sonlarına kadar devam etti. 1980 yılında meydana gelen ve 8 yıl aralıksız devam eden acımasız Irak-İran savaşı bir kısım örgüt üyelerinin yurdu terk etmesine, ben dahil diğerlerinin de isteksiz olarak savaşa katılmasına neden oldu. Ben savaş sırasında başımdan yaralanırken, arkadaşım Hüsamettin Mehmet Ali bey esir düştü ve on yıl İrand'a tutuklu kaldı!

Sekiz yıl savaşın ardından Kuveyt'in işgali, daha sonra doksanlı yılların başında patlak veren ayaklanmalar, bir de bütün bu olayların getirmiş olduğu acımasız ekonomik kriz sadece bizim değil, ister istemez Irak'ta faaliyet gösteren bütün Türkmen teşkilat ve örgütlerini olumsuz yönde etkilemiş oldu.

Doksanlı yıllarda bazı eski örgütler dışarıdan destek alma imkânından yararlanarak tekrar yeni teşkilatlar adı altına birleşip Erbil'de ve Türkiye sınırları içinde çalıştılar. Bu yeni teşkilatlar her ne kadar başarılı kongreler gerçekleştirmiş olsalar da 2003 Amerikan işgali sonrası dışarıdan fiilî destek görmediklerinden, Irak'ın yeni kurulan hükûmetinde gereken yeri elde edemediler. Maalesef bu durum günümüze kadar devam etmektedir.

Yazıma son vermeden şunu söylemek isterim; Irak'ın yakın tarihinde, hiçbir zaman yetmişli yıllardaki Türkmenler kadar aydın, onurlu, ilkelerine bağlı, davasına sadık, hiçbir makam ve maddi çıkar peşinde koşmadan, canı pahasına, yürekte çalışanlar olmadı.

Son olarak, o temiz yürekli nesilden dünyasını değiştirenlere rahmet, kalanlara uzun ömür ve can sağlığı dilerim. Saygılarımla...

Chicago / 10 Haziran, 2020

Türkmen Albümünden

KERKÜK KIŞLASI

Kültür, Edebiyat, Sanat ve Folklor Dergisi

30

FUZÛLİ

YIL: 1 SAYI: 2 MART-NİSAN 2024

ÇANAKKALE'DE ŞEHİT DÜŞEN IRAK TÜRKLERİ

ABBAS ÖMER -KERKÜK-YENGİCE
ABBAS AĞA -KERKÜK
ABDULGAFFUR MEHMET AHMET OĞULLARI-KERKÜK-YAHYAVA
ABDULHADİ EFENDİ HALİL-KERKÜK-KİFRİ
ABDULKADİR HÜSEYİN-KERKÜK
ABDULKADİR MARUF-KERKÜK-KİFRİ
ABDULLAH LATİF-KERKÜK-YENGİCE
ABDULLAH KADİR-KERKÜK-REVANDÜZ MERKEZ-FAKYAN
ABDULLAH ABDULKADİR-KERKÜK
ABDULLAH FETTAH-ERBİL MERKEZ -ARAPLAR MH
ABDULMECİT ABDULAZİZ-ERBİL MERKEZ-HANAGAH MAH
ABDULMECİT EFENDİ ABDULMECİT-KERKÜK
ABDULREZZAK EFENDİ SALİM-KERKÜK
ABDULVAHAP HACI AZİZ-KERKÜK-KİFRİ-İSMAİLBEY MH
ABDURRAHMAN EMİN-KERKÜK MERKEZ
AHMET YASİN-ERBİL
AHMET ZEYNEL-KERKÜK MERKEZ-MUSALLA MH
AHMET İSMAİL-KERKÜK-SIVAN
AHMET HAMDİ MOLLA MEHMET-KERKÜK
AHMET TEVFIK EFENDİ HACI ABDULLAH KERKÜK
ALİ VEYİŞ-KERKÜK MERKEZ-BULAK MH
ALİ AHMET-KERKÜK MERKEZ-PIRYADI MH
ALİ MEHMET-KERKÜK
ALİ GALİP EFENDİ ÖMER-KERKÜK
ALİ GALİP EFENDİ ABBAS-KERKÜK
ALİ RIZA HACI MEHMET-KERKÜK
AŞKER MERDAN-KERKÜK MERKEZ
AZİZ HAMD AĞA-KERKÜK
AZİZ ABDULKADİR-KERKÜK
BEHÇET ABDULLATİF-KERKÜK MERKEZ-PIRYADI MH
CAŞİM KASIM-KERKÜK
CECÖ ABDULLAH-KERKÜK MERKEZ-TÜRKALAN
CELAL EFENDİ CEMAL-KERKÜK
CEVHER AHMET-KERKÜK MERKEZ-SARIKAHYA MH
EMİN VEHBI EFENDİ HÜSEYİN-KERKÜK-REVANDÜZ
FAHRETTİN EFENDİ DAVUT NİYAZİ-KERKÜK MERKEZ-ŞATURLU MAH
FAHRI EFENDİ-KERKÜK
FEYZİ EFENDİ MURAT-KERKÜK-KARATEPE
GALİP EFENDİ AZİZ-KERKÜK
HAFİZ EFENDİ MUHYETTİN HAMAMCIZADE-KERKÜK
HALİL İSMAİL-ERBİL MERKEZ-ARAPLAR MH
HAMİT ARİF-KERKÜK
HAMİT İSMAİL-KERKÜK-KÖYSANCAK MERKEZ-BUAYD
HAMİT MEHMET-KERKÜK-KİFRİ MERKEZ-İSMAİLBEY MH
HASAN MEHMET-KERKÜK
HASAN MOLLA ALİ-KERKÜK MERKEZ-ŞATURLU MAH
HASAN ALİ EFENDİ-KERKÜK MERKEZ-BULAK MH
HASAN EFENDİ SEYİT HASAN-KERKÜK
HASAN EFENDİ HÜSEYİN-KERKÜK
HAYRİ EFENDİ MUSTAFA ABDULLAH-KERKÜK
HIZIR ÖMER KASIM-KERKÜK
HURŞİT RAŞİT OĞULLARINDAN-KERKÜK MERKEZ-BEGLER MAH
HURŞİT MEHMET-KERKÜK MERKEZ-AHİHÜSEYİN MH
HURŞİT REŞİT-KERKÜK MERKEZ-BEGLER MAH
HÜSEYİN İBRAHİM-KERKÜK
HÜSEYİN İBRAHİM EKMEKÇİ İBRAHİM OĞULLARI-KERKÜK
MERKEZ-ÇUKUR MH
İBRAHİM HASAN SAKİ-KERKÜK
İBRAHİM HÜSEYİN EKMEKÇİ İBRAHİM-KERKÜK MERKEZ-ÇUKUR MH
İBRAHİM AHMET-KERKÜK MERKEZ-SEYDİ KÖYÜ
İSA EFENDİ MEHMET EMİN-KERKÜK
İSMAİL NECİM-KERKÜK
İZZET AŞUR-KERKÜK
KADİR AHMET-ERBİL
KADİR HÜSEYİN-KERKÜK
KADİR EFENDİ AHMET-KERKÜK-RANİYE
KAMER ALİ-KERKÜK-TUZ HURMATI
KANBER ALİ-KERKÜK-TAZE HURMATI
KANBER ABDULLAH-ERBİL
KARESUL SULTAN-ERBİL
KERİM MUSTAFA-KERKÜK
MAHMUT AHMET-KERKÜK MERKEZ-DAVUDİYE
MAHMUT ŞEYH ABDULGANİ-KERKÜK MERKEZ

MAHMUT AHMET-ERBİL MERKEZ-EKMEM
MARUF SÜLEYMAN-KERKÜK-KÖYSANCAK MERKEZ-BAKIRKIZI MAH
MARUF ABDULLAH-ERBİL
MECİT ABDULLAH-KERKÜK
MECİT OSMAN-KERKÜK MERKEZ-ŞIVAN
MEHDİ ABUS-KERKÜK
MEHDİ VELİ-ERBİL
MEHMET OSMAN-KERKÜK-REVANDÜZ MERKEZ-ZEVAN
MEHMET HASAN ABAKİR-ERBİL
MEHMET KADİR-KERKÜK MERKEZ-KORYA MAH
MEHMET MARUF-KERKÜK
MEHMET VELİ-KERKÜK
MEHMET ALİ-KERKÜK
MEHMET MOLLA KERİM-KERKÜK
MEHMET ALİ SEYİT ABDULLAH-KERKÜK MERKEZ-KALE MAH
MEHMET EFENDİ ABDULLAH-KERKÜK
MEHMET EMİN İBRAHİM-KERKÜK
MEHMET NURİ DERVİŞ-KERKÜK
MEHMET REŞİT SAKİ KEVŞER-KERKÜK
MEHMET RIFAT EFENDİ VELİYÜDDİN-KERKÜK
MEHMET SALİH ABDULLAH-KERKÜK MERKEZ-KORYA MAH
MEHMET ŞEVKET EFENDİ EMİN-KERKÜK
MERDAN USTA ALİ-KERKÜK
MİRZA MEHMET-KERKÜK MERKEZ-ÇAY MAH
MİTHAT EFENDİ-KAZİM-KERKÜK-KİFRİ
MURTAZA İSLAM-KERKÜK MERKEZ-TİSİN
MUSA RIZA-KERKÜK-TAVUK
MUSTAFA MAHMUT-KERKÜK MERKEZ-ŞATURLU MAH
NECİP EFENDİ EMİN-KERKÜK MERKEZ
NURİ REŞİT-KERKÜK MERKEZ-GÖZE MAH
OSMAN BEKİR-KERKÜK MERKEZ-PIRYADI MH
OSMAN FEHMİ ABDULLAH-KERKÜK
OSMAN NURİ EFENDİ ALİ-KERKÜK
ÖMER SAİT-KERKÜK-KÖYSANCAK
ÖMER MEHMET-KERKÜK-ÇİMÇEMAL-AĞAÇLAR KÖYÜ
ÖMER MEHMET-KERKÜK
ÖMER İBRAHİM ASİM-KERKÜK-KÖYSANCAK MERKEZ-BAKIRKIZI MAH
REŞİT HÜSEYİN-KERKÜK
REŞİT MUSTAFA-ERBİL MERKEZ-TOPHANE MH
RIFAT EFENDİ VELİ-KERKÜK
SABRİ EFENDİ ABDULLAH-KERKÜK
SADİK EFENDİ ABDULLAH-KERKÜK MERKEZ-ŞATURLU MAH
SADİK EFENDİ MALİ-KERKÜK
SAİT EFENDİ AHMET-KERKÜK
SALİH HASAN-KERKÜK
SALİH KADİR-KERKÜK-KÖYSANCAK MERKEZ-BAYIROĞLU
SALİH SİDİK-KERKÜK
SALİH AVİZ-ERBİL
SALİH ABDULLAH-KERKÜK
SALİH HÜSEYİN-KERKÜK
SAMI EFENDİ ALİ-KERKÜK MERKEZ
SEMİN HASAN-KERKÜK
SEYİT AHMET SEYİT REZZAK-KERKÜK
SEYİT ALİ MİR ALİ-KERKÜK
SİDDİK HACI SÜLEYMAN-KERKÜK MERKEZ-AHİHÜSEYİN MH
SÜLEYMAN HÜSEYİN ÇAVUŞ-KERKÜK
ŞAKİR EFENDİ NURİ-KERKÜK
ŞERİF MECİT-ERBİL MERKEZ-KALE MAH
ŞERİF MOLLA KADİR-KERKÜK
ŞEVKET HURŞİT-KERKÜK MERKEZ-BULAK MH
ŞEVKET EFENDİ KERKÜK
ŞÜKRÜ HALİL-KERKÜK-TUZ HURMATI
TAHA MEHMET-KERKÜK-KÖYSANCAK
TAHİR EFENDİ ZEYNEL ABİDİN-KERKÜK
TEVFIK EFENDİ DERVİŞ MEHMET-KERKÜK
VELİ ALİ-ERBİL
YUNUS SÜLEYMAN-ERBİL MERKEZ-TOPHANE MH
YUSUF MEHMET-KERKÜK-REVANDÜZ MERKEZ-YUKARI
YUSUF İLYAS-ERBİL MERKEZ-İNKAVA KÖYÜ
ZEYNEL AHMET-KERKÜK
ZEYNEL ABİDİN HURŞİT İSMAİL OĞULLARINDAN-KERKÜK
ZEYNEL AĞA ÖMER-KERKÜK
ZİYA EFENDİ NURİ-KERKÜK